

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri

Kemal Kirişçi

Jean Monnet Profesörü, Boğaziçi Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Kirişçi, Kemal, “Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 8 (Kış 2005-2006), s. 79-118.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri*

Kemal KIRIŞCI**

ÖZET

Türkiye AB'ye tam üye olma isteğiyle bağlantılı olarak birçok zorlukla karşılaşmaktadır. AB Kasım 2000'de Katılım Ortaklığı Belgesi'ni kabul ederek, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirebilmek için yapması gereken reformları açıklamıştır. Türkiye-AB ilişkilerindeki tüm zorluklara rağmen iki taraf yavaş ama emin adımlarla birbirlerine yaklaşmaktadır. 40 yıl süren üyelik umutlarının ardından hangi siyasi süreç Türkiye'yi AB üyeliği kapısına kadar getirmiştir? Bu makale, bu sürecin bir yandan ülke içinde üyeliği destekleyenler ve üyeliğe karşı çıkanlar arasında, öte yandan Türk "müzakereciler veya oyuncular" ile AB'deki muhatapları arasındaki uzun ve zorlu bir "müzakere"den kaynaklandığı fikrini savunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, AB, İç Aktörler, Kopenhag Kriterleri, Katılım Öncesi Dönem

Turkey and the European Union: The Domestic Politics of Negotiating Pre-Accession

ABSTRACT

Turkey is facing massive challenges as a function of its aspiration to join the EU. In November 2000, the EU adopted the Accession Partnership Document, which listed the reforms that Turkey was expected to adopt to be able to meet the Copenhagen political criteria. In the midst of these challenges, slowly but surely the EU and Turkey are moving closer together. How can one explain the political process that has brought Turkey, after four decades of membership aspirations, to the very gates of EU membership? This essay will argue that the process was primarily driven by a long and bitter process of "negotiation" between advocates and opponents of membership within Turkey, on the one hand, and between a range of Turkish "negotiators or players" and their EU counterparts, on the other.

Keywords: Turkey, EU, Domestic Actors, Copenhagen Criteria, Pre-Accession

* Orijinal başlığı "Turkey and the European Union: The Domestic Politics of Negotiating Pre-Accession" olan bu makale *Macalester International Journal*, Cilt 15, 2004'de yayımlanmıştır. Makalenin Türkçe'ye tercümesine izin veren, makalenin yazarı Prof. Dr. Kemal Kirişçi'ye teşekkür ederiz. Makalenin İngilizce'den Türkçe'ye tercümesi Dilek Karakaya tarafından yapılmıştır. Makalenin Türkçe tercümesi yapılırken dipnotlar yeniden düzenlenmiş ve orijinal metinde olmayan Türkçe ve İngilizce özetler ile anahtar kelimeler eklenmiştir.

** Jean Monnet Profesörü, Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, Cilt 2, Sayı 8, Kış 2005-2006, s. 79-118.

Giriş

Mayıs 2004'te Avrupa Birliği'ne (AB) on ülke katılmıştır. Bunu, büyük bir olasılıkla 2007'de iki ülkenin daha katılımı izleyecektir. Türkiye Hırvatistan'la birlikte üyelik için katılım öncesi sürecine girecek sıradaki ilk ülkedir. Adaylık statüsü Türkiye'ye Aralık 1999'da Helsinki Avrupa Konseyi zirvesinde verilmişti. Ancak Türkiye ile katılım müzakereleri, Avrupa Komisyonu Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyumu sağladığı sonucuna varırsa ve AB üye hükümetleri Aralık 2004'te Avrupa Konseyi toplantısında olumlu karar alır ise başlayacaktı.¹ Diğer aday ülkelerden farklı olarak Türkiye'ye müzakere tarihi "verme ya da vermeme" kararı büyük bir meydan okuma ("a very great challenge") olarak görünmektedir. Türkiye'nin büyüklüğünden ve nüfusundan, coğrafi konumundan, AB ile karşılaştırıldığında düşük ekonomik gelişmişlik seviyesinden ve daha da önemlisi nüfusunun büyük bir çoğunluğunun Müslüman olmasından kaynaklanan çeşitli nedenler, müzakerelere başlama tarihinin belirlenmesini birçok AB hükümeti ve Avrupa kamuoyu için çelişkili ve zor bir konu haline sokmaktadır.

Türkiye'nin kendisi AB'ye girme hedefi bağlamında birçok meydan okumayla karşılaşmaktadır. AB Kasım 2000'de Türkiye'den Kopenhag siyasi kriterlerine uyumun sağlanması için yapılması gereken reformların listelendiği Katılım Ortaklığı Belgesi'ni kabul etmiştir.² Türkiye bu kriterlere uyumu sağlamaya çok yaklaşmıştır. Ancak bu, üç yıl süren yoğun tartışmalar ve Türkiye'deki Avrupa'ya şüpheyle yaklaşan çevrelerden ("Euroskeptic") reformlara karşı gösterilen direnişlerin kırılmasından sonra mümkün olabilmıştır. Bu değişim ancak Kasım 2002 seçimleri ile işbaşına gelen, siyasi kriterleri sağlamak için güçlü irade gösteren hükümet sayesinde mümkün olabilmıştır. Bununla birlikte ölüm cezasının kaldırılması, etnik azınlıklara kültürel haklar tanınması (özellikle Kürtler), birçok demokratik özgürlüğün genişletil-

¹ Avrupa Konseyi'nin Aralık 2004 kararı için Son Gelişmeler bölümüne bakınız.

² Haziran 1993 tarihli Kopenhag Avrupa Konseyi zirvesinde AB üyeliği için şartlar şöyle belirtilmiştir: 1) demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını garanti eden kurumların istikrarı ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve azınlıkların korunması; 2) işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve AB içindeki rekabetsel baskı ve piyasa güçleriyle mücadele edebilme kapasitesi; 3) siyasi, ekonomik ve parasal birliğe bağlılığı da içeren üyeliğin sorumluluklarını alabilme yeteneği. İlk grup "siyasi kriterler" olarak bilinmektedir ve aday ülkelerin katılım müzakerelerine başlayabilmesi için bunları yerine getirmesi gerekmektedir. Her sonbaharda Avrupa Komisyonu bu kriterler temelinde ilerleme raporları hazırlamaktadır. Avrupa Konseyi'nin bir aday ülkenin müzakerelere başlayıp başlayamayacağı ve ülkenin müzakereler sonunda üye devlet olarak alınıp alınmayacağı yönündeki kararı Komisyon'un tavsiyesine bağlıdır. Üyeliğin gerçekleşebilmesi için Avrupa Parlamentosu'nun ve ulusal parlamentoların onayı gerekmektedir. Bazı üye devletler referandum da yapabilmektedirler.

mesi, yerel işkencenin engellenmesi için yasal ve idari önlemlerin alınması ve ordunun Türk siyasetinde etkisini azaltmak için kurumsal düzenlemeler yapılması gibi reformlar, siyasi sistemin karşılaştığı önemli zorluklardı. Bu reformlara Avrupa'ya şüpheyle yaklaşan çevreler her aşamada karşı gelmişlerdir. Bugün bu reformlar kabul edilmiştir, ancak reformların uygulamaya geçirilmesi için hâlâ çabalar devam etmektedir. Ne var ki, reformlara gösterilen direniş, Türkiye devleti ve toplumunun yaşamakta olduğu emsalsiz bir değişim süreci ile beraber azalmaktadır.

Son birkaç yılda Türkiye dış politika alanında da meydan okumalarla karşılaşmıştır. Bunlardan en önemlisi Kıbrıs sorunudur. Kıbrıs sorununun çözümü ön koşul olmamasına rağmen (bu anlamda Kıbrıs, Kopenhag Siyasi kriterlerinin bir parçası değildir) AB hükümetleri ve Avrupa Parlamentosu gibi Avrupa Komisyonu da Kıbrıs sorunu çözüldüğü takdirde Türkiye'nin müzakere tarihi almasının daha muhtemel olduğunu belli etmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız ve ayrı bir devlet olarak varlığını devam ettirmesi Türkiye'de uzun süredir sorgulanmayan milli bir davadır. Türkiye'nin bundan önceki Başbakanı Bülent Ecevit bu tercihi Mayıs 1999'da "Çözumsuzlük de bir çözümdür" diyerek özetlemiştir. Ancak Türkiye'de olduğu gibi KKTC'de de ortaya çıkan kamuoyu bu geleneksel siyaseti sorgulamıştır. 2004 yılının başlarında hükümetin siyaseti büyük ölçüde değişmiştir. Bu durum sonuçta 24 Nisan 2004'te "Annan Planı"nın referanduma götürülmesi ile sonuçlanan bir dizi görüşmelerin yolunu açmıştır. Türk siyasetinde bu değişim şiddetli siyasi savaşları beraberinde getiren bir devrim anlamına gelmiştir. Eğer AB baskısı ve AB üyeliği havucu olmasaydı, bu durum muhtemelen gerçekleşmeyecekti.

Benzer gözlemler genel olarak Türkiye'nin Irak'a ve özel olarak Kuzey Irak'taki Kürt varlığına yönelik siyaseti hakkında yapılabilir. AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na sahip olmaktan uzaktır. 1992'de AB anlaşmasının imzalanmasından bu yana AB böyle bir politika oluşturmayı istemektedir. Ancak ABD'nin Irak'a müdahalesinde ortaya çıktığı üzere AB önemli ölçüde bölünmüştür. Bununla birlikte Mart 2003'te Türkiye parlamentosunun Amerikan birliklerine Türkiye'den geçiş izni vermeme kararı birçok Avrupalı için sürpriz olmuştur. Avrupa'da birçokları Türkiye'nin ABD'ye çok sadık veya bağımlı olduğuna inanıyorlardı. Ayrıca Türkiye'nin AB içinde ABD'nin bir "Truva Atı" olabileceğinden şüphe edenler de vardı. Bu, özellikle geleneksel olarak Amerika'ya karşı olan olan, güçlü ve bağımsız bir AB Güvenlik ve Dış Politikasını savunan Fransızlar arasında yaygın olan güçlü bir histi.

Ayrıca Mart 2003 kararı Türkiye'nin böyle kritik bir meselede demokratik bir karara ulaşabileceğini göstermiştir. Birçok Avrupalı, Türkiye'nin Amerikan yanlısı ordunun baskılarına boyun eğeceğini düşünmüştür. Benzer bir yolla hükümet, askeri ve milliyetçi çevrelerden bağımsız olası bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını engellemek için Kuzey Irak'a askeri müdahale baskılarına karşı da direnmiştir. Ekim 2003'te parlamentodan Irak'a asker gönderme izni alındıktan sonra, hükümet Iraklıların ve özellikle Kürtlerin karşı çıkmasından sonra kuvvet göndermemeyi tercih etmiştir. Bu karar, AB kamuoyu ve hükümet çevrelerince olumlu değerlendirilmiştir.

Bütün bu zorluklara (güçlüklerle) rağmen ağır ağır ancak net bir şekilde AB ve Türkiye birbirlerine daha yakın hale gelmiştir. Bir kriz patlak vermediği sürece bütün veriler Türkiye'nin katılım müzakerelerine başlama tarihi alması ihtimalinin arttığını işaret etmektedir. Şu anda merak edilen Avrupa Birliği Konseyi üye ülkelerinin Aralık 1999 ve 2002 Konsey zirvelerinde kabul edilen anlaşmalardaki kendi yükümlülüklerini gerçekten yerine getirip getiremeyecekleridir.

40 yıldan beri süre gelene üyelik çabalarından sonra Türkiye'yi AB üyeliği kapılarına getiren siyasi süreç nasıl açıklanabilir? Bu makale, bu sürecin, esas olarak, bir tarafta Türkiye'de AB üyeliğini destekleyenler ile karşı çıkanlar arasında uzun ve çoğu zaman hararetli, diğer tarafta Türkiye'deki "müzakereciler veya oyuncular" ile AB'deki muhatapları arasında sürdürülen "müzakere"den ("negotiation") kaynaklandığı görüşünü ortaya koymaktadır.

Bu müzakere süreci, özgün ve tanınmış çalışmasında devletler arası müzakereleri (diplomasiyi) aynı anda yürütülen iki seviyede oynanan oyun veya süreçten oluşması şeklinde tasavvur eden Putnam'ın yardımı ile en iyi şekilde anlaşılabilir.³ Bir seviyede diplomatlar ile karar alıcılar, diğer seviyede ise bu karar alıcılar ile onların kendi ülkelerindeki seçmenler (*constituencies*) veya değişik çıkar grupları ve kamu oyu arasında müzakereler vardır. Başka bir deyişle, karar alıcılar ilk aşamada alınan kararları ikinci aşamadaki aktörlere ya da geniş anlamda kamuoyuna kabul ettirebilir veya ikna edebilir olduk zorundadırlar.

Bu modelde bir değişiklik Türkiye örneğini daha iyi açıklamaya yardımcı olabilir. Uluslararası etkileşimin iç siyasi durumunu daha iyi yansıtmak için bu iki aşamalı oyuna 3 faktör daha eklemek faydalıdır. Bunlardan ilki, bir ülkedeki karar alıcıların diğer ülkenin kamuoyuyla

³ Robert Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two Level Diplomatic Games", *International Organization*, Cilt 42, No 3, 1988.

iletişim kurma yoludur. İkincisi, iki ülkenin sivil toplumu arasında gerçekleşen iletişimin seviyesini içerir. Üçüncü faktör AB, NATO ya da ABD gibi kritik üçüncü taraf oyuncularının müzakere sürecine taraf olan ülke içi aktörleri etkileme ve onlarla bağlantı kurma yolu ile ilgilidir. Özellikle en son faktör kritiktir, çünkü üçüncü tarafların uyguladığı siyasetler ve yaptıkları görüşmeler iç müzakerelerde bir oyuncunun ya da diğerinin lehine olacak şekilde dengenin sağlanmasına yardımcı olabilir. Bu makale, Türkiye'nin iç müzakerelerindeki dengenin Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerin doğasıyla ilgili olduğunu savunmaktadır. AB ve Türkiye bir grup "olumsuz - dışlayıcı" etkileşimlerden ziyade "erdemli - yapıcı" etkileşimlerle ilişkiler kurduğu sürece, hem Türkiye'de hem AB'nde üyelik yanlısı oyuncular güçlenecektir. Eğer müzakere oyunu, hem iç hem de AB-Türkiye seviyesinde tekrarlar şeklinde düşünülecek olursa, bu süreç iki tarafı daha yakın olmaya itmektedir. Ancak, Aralık 2004'de Avrupa Birliği Konseyi'nin vereceği karar Türkiye'deki AB yanlısı oyuncuların galip gelip gelmeyeceğinin son hakemi olacaktır.

Tarihsel Arkaplan: 1963 Ankara Antlaşması'ndan 2004 Avrupa Konseyi Zirvesi'ne

Türkiye'nin, Avrupa'nın ve sonra AB'nin bir parçası olma isteği uzun süreden beri mevcuttur. Batılılaşma ve modernleşme süreci Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılın sonları kadar erken bir zamanda başlamıştır. Ancak sistematik ve derin bir modernleşme sürecine 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Mustafa Kemal'in reformları ile girilmiştir. Atatürk çabalarını, modern, laik ve Batılı bir topluma ulaşmak için çağdaş medeniyeti "yakalama" süreci olarak tanımlamıştır. Bu sürecin kendisi Avrupa'nın bir parçası olmak istendiğini açıkça göstermekteydi.⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk günlerinden itibaren Atatürk ve onu destekleyenlerin öncelikli hedefi ülkenin saygın bir Avrupa gücü olarak tanınmasını sağlamaktı.⁵ 1949'da Türkiye Avrupa Konseyi'nin kurucu üyelerinden birisi olmuş ve 1952'de NATO'ya katılmıştır. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkileri 1959'da hükümet tam üyelik için başvurduğunda başlamıştır.⁶ Bu başvuru 12 Eylül 1963'te Ankara Anlaşması ile

⁴ Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 3. baskı, New York, Oxford University Press, 2002; Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, Londra, New York, Routledge, 1993.

⁵ William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774–2000*, Londra, Frank Cass, 2000, s. 57.

⁶ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1996; Atila Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri", Atila Eralp (der.), *Türkiye ve Avrupa*, İstanbul, İmge Yayınları, 1997; Canan Balkır ve Allan M. Williams (der.), *Turkey and Europe*, Londra, Pinter Publishers Ltd., 1993; Ziya Öniş, "Luxembourg,

sonuçlanmıştır. Bu anlaşmanın maddeleri Türkiye ve AET arasında kademeli bir ekonomik bütünleşme öngörmüştür. Anlaşmanın 28. maddesi ayrıca Türkiye'nin AET'ye nihai üyelik ihtimalini ortaya çıkarmıştır. 1970 yılında Ek Protokol imzalanmıştır. Bu protokol Gümrük Birliği ile sonuçlanacak 22 yıllık bir geçiş dönemini getirmiştir. Ancak Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile ilişkilerinde 1970'lerin ortalarından bu yana Türkiye'nin iç ekonomik problemleri ve siyasi istikrarsızlığı yüzünden sorunlar başgöstermiştir. 1980 yılındaki askeri müdahale ilişkileri daha da kötüleştirmiştir. 1980'lerin başları ayrıca Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu üyeliğine rastlamıştır. Yunanistan üye olur olmaz AT-Türkiye ilişkilerindeki herhangi bir ilerlemeye Türk-Yunan sorunları ve Kıbrıs yüzünden sürekli itirazlarda bulunmuştur. Bununla birlikte, demokrasiye geçiş ve ekonomik liberalleşme Türkiye'nin 1987 yılında üyelik için başvurmasını sağlamıştır. 17 Kasım 1989'da Komisyon tarafından açıklanan görüşte Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı üyelik için hazır olmadığı sonucuna varılmıştır.⁷ Ancak Komisyon hiçbir şekilde Türkiye'nin ileri bir tarihte üye olma hakkını sorgulamamıştır. Bu durum Komisyon'un Fas'ın 1987'deki başvurusunu sözkonusu ülkenin bir Avrupa devleti olmadığı gerekçesiyle geri çevirmesiyle güçlü bir tezatlık içindedir.

Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra, 1990'ların büyük çoğunluğu Türkiye için çok zor bir dönem olmuştur. Türkiye'nin güneydoğusunda artan şiddet, Kürt sorunu ve yaygın insan hakları ihlalleri AB-Türkiye ilişkilerinde belirgin bir bozulmaya neden olmuştur.⁸ Bununla birlikte, insan hakları çevrelerinden ve Avrupa Parlamentosu'ndan gelen önemli direnişlere rağmen Ocak 1996'da taraflar Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalamayı başarmıştır.⁹ Türkiye'de bu yeni anlaşma

Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations", *Government and Opposition*, Cilt 35, No 4, Güz 2000, s. 463-483; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu*, Cilt 1 ve Cilt 2, Ümit, Ankara 1993; *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Cilt 3, Ümit, Ankara, 2000.

⁷ Arat, Tuğrul, and Senem Baykal, "AB'yle İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*, İstanbul, İletişim, 2001, s. 326; Hale *Turkish Foreign Policy*, 2000, s.174-179 ve 233-245. Ayrıca bakınız, Atıla Eralp, "Turkey and the EC in the Changing Post-War International System", Balkır ve Williams (der.), *Turkey and Europe*; Atıla Eralp, "Turkey and the European Community: Prospects for a New Relationship", Atıla Eralp, Muharrem Tunay ve Birol Yeşilada (der.), *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*, Westport, Conn., Praeger, 1996.

⁸ Kemal Kirişçi ve Gareth Winrow, *The Kurdish Question and Turkey*, Londra, Frank Cass, 1997. (Kitabın Türkçesi için bkz. Kemal Kirişçi ve Gareth Winrow, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, İstanbul, Tarih Vakfı, 1997.) Kemal Kirişçi, "The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy", Dimitris Keridis ve Lenore Martin, *The Future of Turkish Foreign Policy* (der.), Cambridge, Mass., The MIT Press, 2004.

⁹ Stefan Klaus, "European Parliament in the EU External Relations: The Customs Union with Turkey", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 5, No 2, Haziran 2000.

nihai tam üyeliğe doğru atılmış bir adım olarak algılanmıştır.¹⁰ Bu yüzden Kasım 1997'de Avrupa Birliği Konseyi'nin Lüksemburg zirvesinde Türkiye'ye aday ülkeler listesinde yer verilmeyince, hükümette ve toplumda hayal kırıklığı ve kızgınlık ortaya çıkmıştır. Bu durumu protesto etmek için Türk hükümeti işi AB ile siyasi diyalogu kesmeye kadar ileri götürmüş ve AB toplantılarına katılmayı reddetmiştir. Türk hükümeti AB'nin Türkiye ile üyeliğin gerisinde kalacak "özel veya imtiyazlı ilişki" geliştirmek istemesinden çekinmiştir.¹¹

Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye adaylık statüsü verilerek büyük bir hamle gerçekleştirilmiştir. AB'nin pozisyonundaki bu dramatik dönüşte birçok faktör rol oynamıştır.¹² 1999'da Almanya'da Helmut Kohl'un Hıristiyan demokrat hükümetinin yerine Gerhard Schröder'in sosyal demokrat hükümetinin kurulmasının kararda büyük etkisi vardır. Hıristiyan demokratlar geleneksel olarak Türkiye'nin AB üyeliğine daha az olumlu bakmışlardır. Bölücü Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanıp yargılanmasıyla Kürt sorununu çevreleyen şiddetin sona ermesi ve sosyal demokrat Bülent Ecevit'in liderliğinde Nisan'da yeni koalisyon hükümetinin kurulması ülkede demokrasinin geliştirilmesine yönelik ilk adımların atılmasına imkan açmıştır. Ecevit Haziran 1999'da Alman meslektaşları Schröder'e kişisel bir mektup yazarak ülkeyi demokratikleştirme ve liberalleştirmeye kararlı olduğunu ve bunun için Türkiye'nin nihai üyeliği için destek beklediğini iletmiştir.¹³ Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler de gelişmeye başlamıştır. Her iki ülkenin dışişleri bakanları George Papandreou ve İsmail Cem'in çabaları 1999 yazında ülkelerin iki deprem yaşamasının ardından halk desteği almıştır. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde hem hükümetler hem de toplumlar seviyesinde emsalsiz bir yakınlaşma (*rapprochement*) süreci başlamıştır. Yunanistan gerçekten Türkiye'nin AB üyeliğinin sesli bir savunucusu olmuştur.¹⁴ Bu faktörler Helsinki kararına yardımcı bir hava

¹⁰ Tuğrul Arat ve Sanem Baykal, "AB'yle İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul, İletişim, 2001, s. 341.

¹¹ Barry Buzan ve Thomas Diez, "The European Union and Turkey", *Survival*, Cilt 41, No 1, Bahar 1999; Meltem Müftüler-Bac, "The Never Ending Story: Turkey and the European Union", *Middle Eastern Studies*, Cilt 34, No 4, Ekim 1998.

¹² Chris Rumford, "From Luxembourg to Helsinki: Turkey, the Politics of EU Enlargement and Prospects for Accession", *Contemporary Politics*, Cilt 16, No 4, Aralık 2000; Kalyso Nicolaidis, "Europe's Tainted Mirror: Reflections on Turkey's Candidacy Status after Helsinki", Dimitris Keridis ve Dimitrios Triantaphyllou (der.), *Greek-Turkish relations in the Era of Globalization*, Virginia, Brassey's, Inc., 2001.

¹³ Ankara'daki Almanya Büyük Elçiliği bu mektubun Schröder'in görüşünü etkilemekte büyük rol oynadığını açıklamıştır., *Türk Günlük Haberleri* (9 Aralık 1999)

¹⁴ Alexis Heraclides, "Greek-Turkish Relations from Discord to Détente: A Preliminary Evaluation", *The Review of International Affairs*, Cilt 1, No 3, 2002, s. 17-32; Ziya Öniş,

oluşturmuştur. En önemlisi Helsinki zirvesinde Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılaması için uygulaması gereken ekonomik ve siyasi reformları içeren Katılım Ortaklığı Belgesi'nin hazırlanması öngörülmüştür. Bu prosedür Aralık 1997 Lüksemburg zirvesinde diğer aday ülkeler için uygulanmıştır. Sonuçta Türkiye kısa ve uzun vadede yapılacak reformların belirlendiği bir ulusal program hazırlamıştır.

2001 yazında Türkiye parlamentosu Kopenhag kriterlerini karşılamak için yapılacak olan siyasi reformları kolaylaştırmak için Türk anayasasında birtakım önemli siyasi değişiklik yapmıştır. Her ne kadar Kopenhag kriterlerinin karşılanmasından önce yapılacak daha çok iş olduğu vurgulansa da Türkiye'nin gerçekleştirdiği bu reformlar 2001 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan ilerleme raporunda olumlu karşılanmıştır.¹⁵ Bu gelişmeler meydana gelirken aynı zamanda Türk-Yunan ilişkilerinde iyileşme devam etmiş ve Rauf Denktaş ve Glafkos Klerides'in Aralık 2001'de Kıbrıs sorununun çözümü için görüşmelere tekrar başlama hedefi ile buluştuklarında da Kıbrıs'la ilgili önemli bir gelişme yaşanmıştır. Ayrıca NATO olanaklarını Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinde kullanma konusunda Türkiye, İngiltere ve ABD arasında bir uzlaşmaya varabilmeleri Türkiye-AB ilişkilerindeki olumlu havaya katkıda bulunmuştur.¹⁶ Bu olumlu hava AB'nin bazı üyelerinin Türkiye'nin Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu'nda yer alması konusundaki itirazlarının çözülmesinde kritik bir rol oynamıştır.¹⁷ Bu, Aralık 2001'de Laeken Avrupa Birliği Konseyi zirvesi kararına yansımıştır. Türkiye sonunda Konvansiyon'a girmeyi başarmıştır. 2000 yılındaki Nice Antlaşması ile Türkiye'nin genişlemenin yeni dalgasını içeren kurumsal düzenlemelerin tamamen dışında bırakıldığı düşünüldüğünde bu durum çok olumlu bir gelişme olarak algılanmıştır.

Ancak 2002'de Avrupa'ya şüpheyle bakanlar ve koalisyon hükümetinin Devlet Bahçeli tarafından başkanlık edilen milliyetçi sağ kanat üyesinin, Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılanması için gereken bazı

"Greek-Turkish Relations and the European Union: A Critical Perspective", *Mediterranean Politics* Cilt 6, No 3, Güz 2001, s. 31-45; Bahar Rumelili, "Liminality and Perpetuation of Conflicts: Turkish-Greek Relations in the Context of Community-Building by the EU", *European Journal of International Relations*, Cilt 9, No 2, 2003, s. 213-248.

¹⁵ Commission of the European Communities. *Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession* [online], 2001, http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/tu_en.pdf.

¹⁶ Şebnem Udum, "Turkey and the Emerging European Security Framework." *Turkish Studies*, Cilt 3, No 3, Güz 2002; Can Buharalı, *Avrupa Güvenliğinde AB ve Türkiye*, Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, İstanbul, 2002.

¹⁷ Gamze Avcı, "Putting the Turkish EU Candidacy into Context", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 7, No 1, 2002, s.101. Konvansiyon'un web sayfası: http://www.europa.eu.int/futurem/index_en.htm.

önemli reformlara karşı çıkmaya başlamasıyla reform süreci yavaşlamıştır.¹⁸ Bu reformlar, ölüm cezasının kaldırılmasını ve özellikle Kürtler için bazı kültürel hakların tanınmasını içeriyordu. 2002 baharı AB üyeliği konusunda sıcak, keskin ve ihtilaflı tartışmalar ile şekillenmiştir. Standart suçlamalar yoğunluk kazanmıştır: Bu suçlamalara göre, AB Türkiye'yi hiçbir zaman kabul etmeyecek bir Hıristiyan kulübüdür ve talep edilen reformlar Türk ulusal egemenliğini ve toprak bütünlüğünü zayıflatmayı amaçlamaktadır. Avrupa'ya şüpheyle bakanların mücadelesini Avrupa Komisyonu temsilcisi Karen Fogg'un elektronik posta mesajlarının gizlice ele geçirilmesini de içermiştir. Üyeliği destekleyen ve Fogg ile internet aracılığıyla iletişim kuran birçok kişi işbirlikçi ve Türkiye'ye ve bağımsızlığına karşı çıkan vatan hainleri olarak damgalanmışlardır.¹⁹ Ancak koalisyondaki bölünmelere rağmen, hükümet reform paketini meclisten geçirmek için Ağustos 2002'de yeterli oyu almıştır. Hükümet hem yukarıda bahsedilen hem de diğer hassas konularla başa çıkmaya çalışmıştır. Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği'yle (TÜSİAD) İktisadi Kalkınma Vakfı'ndan (İKV) Avrupa Hareketi gibi geçici gruplara uzanan AB yanlısı gruplardan gelen destek ve medya kampanyaları kritik parlamento marjini harekete geçirmekte yardım sağlamıştır.²⁰ Güçlü AB yanlısı kamuoyu da bu sonuca katkıda bulunmuştur.²¹ Ancak koalisyon içindeki hükümeti gerginleştiren ilişkiler nedeniyle hükümet Kasım 2002'de erken seçime gitmek zorunda kalmıştır.

Kasım'daki erken seçimlerin sonuçları siyasi bir depremden farksızdı. Bir önceki hükümette görev yapan siyasi partiler gibi daha önceleri hükümette bulunan tüm partiler koltuklarını kaybetmişlerdir.²² Onların yerine Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) mevcut İslamcı partiden ayrılarak hükümet kurmak için gereken sandalyelerin büyük çoğunluğunu kazanmıştır. Sosyal demokrat Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) parlamentoya tek muhalefet partisi olarak dönmüştür. AKP

¹⁸ Gamze Avcı, "Turkey's Slow EU Candidacy: Insurmountable Hurdles to Membership or Simple Euro-scepticism?", Barry Rubin ve Ali Çarkoğlu (der.), *Turkey and The European Union*, Londra, Frank Cass, 2003.

¹⁹ Bu e-mail mesajların büyük çoğunluğu daha sonra Doğu Perinçek, Karen Fogg'un E-Postaları, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002'de yayınlanmıştır.

²⁰ Ziya Öniş, "Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era", Rubin ve Çarkoğlu (der.), *Turkey and The European Union*, s. 19-21; Kemal Kirişçi ve Zeynep Gülşah Çapan, "Turkey on the Edges of the 'Convention on the Future of Europe'", *Journal of South European Society and Politics*, Cilt 9, No 2, Yaz 2004, s. 183-186.

²¹ Ali Çarkoğlu, "Who Wants Full Membership? Characteristics of Turkish Public Support for EU Membership", Rubin ve Çarkoğlu (der.), *Turkey and The European Union*.

²² Ali Çarkoğlu, "Turkey's November 2002 Elections: A New Beginning", *Middle East Review of International Relations*, Cilt 6, No 4, 2002.

seçimlere net bir AB yanlısı gündem ile girmiş ve reformları desteklemek için söz vermiştir. CHP de AB üyeliğini savunmaktaydı. Hükümet oluşturulur oluşturulmaz, Avrupa hükümetlerini Türkiye'ye müzakereler için tarih vermeye ikna için kampanyalar başlatılmıştır. Ancak Kopenhag zirvesinde Türkiye'ye "tarih için tarih" verilmesinden öteye geçilmeyince hükümette büyük bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Buna göre Avrupa Birliği Konseyi Türkiye'ye Aralık 2004'te Türkiye için katılım müzakerelerinin hiçbir erteleme olmaksızın başlayıp başlamayacağına Türkiye kalan reformları tamamladığı sürece düşünceğinin sözünü vermiştir.²³ Hükümet ise Mayıs 2004'te AB'ye on üyenin katılımından önce müzakerelerin başlayacağını umut etmiştir. Türkiye'nin onbeş ülkeden ziyade yirmibeş üye ülkenin desteğine bağlı olması durumunda Türkiye'nin daha fazla zorluklarla karşılaşacağından endişe edilmiştir. On yeni ülkenin arasında Kıbrıs Rum kesimi de vardır ve hükümet Kıbrıs sorunu çözülmediği sürece Kıbrıs Rumlarının Türkiye için müzakerelere başlama tarihini veto etmesinden korkmuştur.

Kopenhag zirvesinde hükümet, müzakere tarihi almak için olduğu gibi Kıbrıs konusunda kilitlenmiş görüşmelerde de bir adım atmamıştır. Sertlik yanlılarından ve bürokrasiden ciddi muhalefetle karşılaşan yeni hükümet, Kıbrıs konusunda uzlaşmayı savunmanın siyasi bir intihar olduğunu ve hâlâ müzakere tarihi almama riskinin olduğunu öne sürmüştür. Yoğun çabalara ve adadaki Kıbrıs Türkleri arasında çözümü destekleyenlerin artmasına rağmen, hükümet Kıbrıs politikasını değiştirmekte başarısız olmuştur. Bunun yerine, KKTC Cumhurbaşkanı ve Kıbrıs Türk tarafının başmüzakerecisi Rauf Denktaş Mart 2003'te Lahey'deki görüşmelerde Annan Planı'na dayalı bir çözümü kabul etmeyerek görüşmelerden çekilmiştir. Daha sonra BM Genel Sekreteri Kofi Annan Nisan 2003'te Kıbrıs için rapor hazırlamış ve bu raporunda Türk tarafını başarısızlığın sorumlusu olarak nitelendirmiştir.²⁴

Hükümetin bu zor siyasi meselelerle uğraştığı dönemde AKP'nin asıl lideri Tayyip Erdoğan teknik bir sorundan dolayı Türk Seçim kanununun kendisini Kasım 2002 seçimlerinde yarışmaktan alıkoyması nedeniyle başbakan olarak görev yapamamaktaydı. Bu doğal olarak hükümetin siyasi gücünü zayıflatmıştır. Ancak Mart'ta parlamentodaki

²³ "Eğer Aralık 2004'te Avrupa Konseyi Komisyondan gelen rapor ve tavsiye temelinde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini tamamladığına karar verirse Avrupa Birliği Türkiye ile müzakereleri hiçbir erteleme olmaksızın başlatacaktır." Kopenhag Avrupa Konseyi, 12-13 Aralık, Başkanlık Kararları, <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76DID=73774&LANG=1&File=pressData/en/ec/73774.pdf&Picture=0>

²⁴ Report of the Secretary-General on his Mission of Good Offices in Cyprus, (S/2003/398, 1 Nisan 2003), <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC7GEN7N03/305/59/PDF/N0330559.pdf?OpenElement>

boş sandalyeleri doldurmak için yapılan seçimlerde Erdoğan rahat bir şekilde çoğunluk oylarını alarak milletvekili olmuştur. Böylece kabinede Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak göreve devam eden Abdullah Gül'den başbakanlığı devralmıştır. Bundan sonra hükümet dikkatini Kopenhag kriterlerini karşılamak için geriye kalan iç reformlara vermiştir. Haziran ve Ağustos'ta azınlık dillerinde eğitim ve yayın hakkını güçlendiren ve ordunun geleneksel olarak Türk siyasetinde etkisini kullandığı kurumsal kanalları kısıtlayan iki grup reform kabul edilmiştir.²⁵ Bunlar statüko savunucuları tarafından karşı çıkan tartışmalı ve çekişmeli reformlardı. Bu gelişmeler Şubat 2001'de derin bir gerileme yaşayan Türk ekonomisinde istikrarlı bir iyileşme ile aynı zamana denk gelmiştir. Ekonomideki fark edilebilir düzelme hükümetin elini güçlendiren bir faktör olmuştur.

Reformların etkisi 2003'ün ikinci yarısı süresince görülebilir hale gelmiştir. Türk borsasının performansı ile faiz ve kur oranları reformların kabulü ve uygulanması açısından hükümetin çabalarının fark edilebilir birer ölçütü olmuştur. "Piyasalar" müzakere tarihi alma konusunda hükümetin performansını pozitif olarak algıladıkça, borsadaki hisselerin değeri artmış ve geleneksel olarak zayıf olan Türk para birimi, ABD Doları'na ve Euro'ya karşı değer kazanmıştır. Ayrıca Kürtçe'nin halk arasında (özellikle Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde) yayınlarda, konserlerde ve konferanslarda kullanılması daha çok görülebilir hale gelmiştir. Belki de en önemlisi, bazı sertlik yanlılarının güneydoğu vilayetlerinde komşu Irak'tan kaynaklanan istikrarsızlık tehditleri nedeniyle olağanüstü hal kanununun yeniden kabul edilmesi konusundaki çağrılarının cevapsız kalması olmuştur. Ayrıca güvenlik güçleri ve hükümet Kasım 2003'te İstanbul'da terörist saldırılarının kötü sonuçları ile mücadele etme konusunda profesyonel ve etkili bir şekilde davranmıştır. Suçlular, alışık olunandan farklı olarak, şeffaf bir şekilde yakalanmış ve sorgulanmış, böylece reform kazanımlarının hiçbirinin tehlikeye atılmadığı görülmüştür. Hükümet ve başbakan net bir şekilde Türkiye'deki Yahudi toplumu ile duygu paylaşımı ("empathy") ve dayanışma içinde olduklarını açıklamışlardır.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve Ekim 2003'te yayınlanan ilerleme Raporu ve strateji belgesi, reformları ve olumlu gelişmeleri kabul etmiştir.²⁶ Bununla birlikte Komisyon reformların uygulanmasını

²⁵ Bütün reformların ayrıntıları için, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı AB Genel Sekreterliği: *Türkiyede Siyasi Reformlar*, <http://www.euturkey.org.tr/abportal/content.asp?CID=6220&VisitID={C68EE18C-FE45-46D-B02D-75A8078AC0D7}> Reformların bir değerlendirilmesi için, TESEV'in web sayfasına bkz. http://www.tesev.org.tr/ab_izleme/aranapor.php

²⁶ 2003 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession, Commission of the European Communities, 2003. http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_tkfinal.pdf.

yakinen takip edeceğini ve kalan bazı alanlarda hâlâ reforma ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Komisyon ayrıca katılım müzakere tarihi almakla Kıbrıs sorununun çözümü arasında bağ kurmuştur. Bu bağlantı, Türkiye'deki tepkileri ve Kıbrıs sorununun çözümünün Kopenhag kriterlerinin bir parçası olmadığı tartışmalarını arttırmıştır. Çelişki Ocak 2004'te Romano Prodi'nin Türkiye ziyaretine kadar devam etmiştir. Prodi, bu ziyareti sırasında Kıbrıs sorununun Kopenhag kriterlerinin bir parçası olmadığını ve Komisyon'un Avrupa Birliği Konseyi'ne son tavsiyesinin sadece reformlar ve uygulamalar temelinde olacağını açıklamıştır. Ancak son kararın siyasi olacağını ve Kıbrıs sorununun çözülmemesinin sonucu olumsuz etkileyeceğini de vurgulamıştır.

Daha sonra hükümet, Kıbrıs siyasetini değiştirmiş ve Kıbrıs Türk toplumu Annan Planı'nı Nisan 2004'te yapılan referandumda büyük ölçüde desteklemiştir. Kıbrıslı Rumların planı reddetmelerinin adanın yeniden birleşmesini engellemesine rağmen Kıbrıslı Türkler çözümü kendilerinin engelledikleri suçlamalarından kurtulmuşlardır.

Kopenhag kriterlerinin tamamlanması ve uygulanması açısından Haziran 2004 tarihi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Leyla Zana ve arkadaşları uzun süren bir hukuk süreci sonrasında serbest bırakılmışlar ve aynı zamanda Kürççe'yi de içeren yerel dillerde radyo ve TV yayınları başlamıştır. Bu gelişmeler, 17-18 Haziran 2004'te Avrupa Birliği Konseyi zirvesinde övgüyle karşılanmıştır. Konsey bu vesileyle Türkiye ile katılım müzakerelerini, Avrupa Komisyonu Türkiye "Kopenhag kriterlerini tamamlamıştır" şeklinde görüş bildirdiği zaman erteleme olmaksızın başlatacağı daha önceki kararını teyit etmiştir.

Kopenhag Kriterlerini Yerine Getirmenin İç Politika Dinamiği

Türk hükümeti AB üyelik meselesini bir tarafta AB ile (özel olarak Avrupa Komisyonu, üye ülkeler ve arada bir Avrupa Parlamentosu'yla) ve diğer tarafta Türkiye içindeki çeşitli çevreler ve çıkar grupları ile müzakere etmek zorundadır. Bu çevreler; sendikalar, işveren örgütleri ve AB'yle ilgili sivil toplum kuruluşları olduğu gibi; siyasi partiler ve daha geniş kamuoyunu da içermektedir. Ayrıca bu çevreler orduyu ve çeşitli bürokrasileri de, başka bir ifade ile devlet kurumlarını da, içermektedir. Müzakere siyaseti ve Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmek için gereken reformların kabul edilmesine karşı direnişi kırmak kolay olmamaktadır. Direniş, özellikle reform sürecinin ilk aşamalarında parlamento üyelerinden, bürokrasiden, ordudan ve bunların siyasetçiler ve sivil toplum arasındaki yandaşlarından - akademisyenlerden, gazetecilerden ve genelde düşüncelerinin

halen görevleri başında bulunan devlet yetkililerinden daha kolay açıklayabilen emekli devlet görevlilerinden gelmiştir. Aynı zamanda hükümet reformların desteklenmesi ve uygulanması konusundaki isteksizliği yenmek için AB yanlısı akademisyen ve gazetecilerden AB'yi destekleyen liberal emekli diplomatlara ve üst düzey emekli askerlere kadar uzanan sivil toplum gruplarının ve kamu kişiliklerinin siyasi desteğine güvenmek zorunda kalmıştır.

Kasım 2000'de Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan Katılım Ortaklığı Belgesi ile başlayan sürecin ilk üç yılında koalisyon hükümeti kendi içinde bölünmüştür.²⁷ Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) bazı kritik reformların önünde engel olmuştur.²⁸ Reformların gerçekleştirilmesi için uyumun ve güçlü bir siyasi iradenin olmaması hükümetin, İçişleri ve Adalet Bakanlığı gibi, orduyu vurgulamaya bile gerek yok, son derece önemli bürokratik kurumlar arasındaki desteği harekete geçirme yeteneğini zayıflatmıştır. Bu durum en çok Ulusal Program'ın hazırlanması sırasında ortaya çıkmıştır.²⁹ Diğer birçok aday ülkede böyle bir belgenin hazırlanması göreceli olarak daha kolay olmuş ve hazırlanma süreci genel olarak birkaç hafta içinde tamamlanmıştır. Ancak buna tezat oluşturacak şekilde Türkiye'deki süreç Mart sonuna kadar devam etmiştir. Türk hükümeti devletin farklı kurumları ile reformların kabulü için, özellikle ölüm cezasının kaldırılması, ifade özgürlüğünün genişletilmesi ve kültürel hakların tanınması gibi hassas konular hakkında, sürekli olarak kabul edilebilir bir formül bulma amacı ile görüşmeler yapmıştır. Birçok taslak örnek hazırlanmıştır. Son versiyon, hem beklentilerin hem de Katılım Ortaklığı Belgesi'nin gerisinde kalmıştır.

Hassas reformlar için belirsiz ve muğlak bir üslup kullanılmıştır. Bu reformlar özellikle idam cezasının kaldırılması ve kültürel hakların tanınmasıyla ilgiliydi. Katılım Ortaklığı Belgesi, "Türk vatandaşlarına ana dillerinde TV/radyo yayını yapmayı yasaklayan bütün yasal hükümlerin" kaldırılması ve "kökenlerine bakılmaksızın kültürel çeşitlilik ile bütün vatandaşların kültürel haklarının" garanti edilmesinin sağlanması ihtiyacını vurgulamıştır. Ayrıca bu belge, Kopenhag kriterlerine uyum sağlayabilmek için "idam cezasının kaldırılmasına [ve] Avrupa Komisyonunun 6 numaralı protokolünün imzalanmasına

²⁷ "Türkiye: 2000 Katılım Ortaklığı" <http://www.deltur.cec.eu.int/english/turkey2000ap.rtf>. adresinden ulaşılabilir.

²⁸ Avcı, "Putting the Turkish EU Candidacy into Context".

²⁹ National Program for the Adoption of the *Acquis* 2001, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2001. Ayrıca internette de ulaşılabilir:http://www.tesev.org.tr/eng/ab_izleme/abdokumanlar/turkish_national_programme_for_the_adoption_of_the_acquis.pdf

ve onaylanmasına" ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Ayrıca Katılım Ortaklığı Belgesi "AB üye devletlerinin uygulamaları ile uyum içinde olarak Milli Güvenlik Kurulu'nun hükümete tavsiye veren bir organ olarak anayasal rolünün düzenlenmesi" gerektiğini vurgulayarak ordunun etkisinin azaltılması için çağrıda bulunmuştur.³⁰ Oysa Ulusal Program Türkçe dışında diğer ana dillerde TV/radyo yayını ve ordunun etkisinin azaltılması konularında sessiz kalmıştır.³¹ Aksine, Ulusal Program, Türkiye'nin resmi dilinin ve eğitim dilinin Türkçe olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında, diğer dillerin ve lehçelerin günlük hayatta kişiler tarafından serbestçe kullanılmalarının mümkün olduğunu ancak bu serbestliğin ayrılıkçı ve bölücü amaçlarla kullanılmayacağını altını çizmiştir. Bununla birlikte, bu özgürlüğün bölücülük amacı ile kullanılmayacağını ifade etmiştir. Ulusal Program, idam cezasını parlamentonun orta vadede kaldırabileceğini belirtmekten öteye gitmemiş ve 6 numaralı Protokolün uygulanması konusunda ise sessiz kalmıştır.³² Bu nedenle Program, Kopenhag kriterlerini karşılama ihtiyacı ile en hassas konularda reformların uygulanmasında isteksizlik arasında bir denge kurma niyetini yansıtmıştır.³³

Bu konuların birçoğuyla, hararetli tartışmalardan dolayı 2002'nin ilk yarısına kadar ilgilenilemeyişi şaşırtıcı olmamıştır. İktidardaki koalisyonunda ciddi gerilimler ortaya çıkmıştır. İronik olarak Ağustos 2002'de sonunda reformlar kabul edildiğinde, Ulusal Program'da öngörülen durumdan çok daha ileri gidilmiştir. Ancak kritik reformlar ancak muhalefet partilerinin destekleyici oyları ile kabul edilmiştir. MHP destek vermeyi reddetmiştir. Bu durum yönetimdeki koalisyon içindeki ilişkileri daha da zorlaştırmış ve erken seçim kararı alınmasına yol açmıştır. AB yanlısı çevrelerin artan güveni ile birlikte seçimlerde yeni hükümetin güçlü bir çoğunluk sağlaması, hükümetin 2003'ün ilk yarısında daha kapsayıcı reformlar yapmasını sağlamıştır. Hükümet özellikle uygulamaları kolaylaştırıcı yasa çıkartarak kültürel haklar konusundaki yapılan ilk reformları geliştirmiştir. Hükümet, hem 6 numaralı Protokolü hem de idam cezasını savaş zamanında da kaldıran 7 numaralı protokolü imzalamıştır. Ordunun rolü, Milli Güvenlik Kurulu'ndaki konumu yeniden tanımlanarak azaltılmıştır. Bu reformları kabul ederek hükümet başlangıçta Ulusal Program'da belirlenen-den çok daha ileriye gitmiştir. Temmuz 2003'te yayınlanan yeni Ulusal

³⁰ Turkey: 2000 Accession Partnership, Commission of the European Communities, 2000. Ayrıca internetten de ulaşılabilir: <http://deltur.cec.eu.int/english/turkey2000ap.rtf>.

³¹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2001.

³² Ibid., s. 20

³³ William Hale, "Human Rights, the European Union and the Turkish Accession Process", Rubin ve Çarkoğlu (der.), *Turkey and The European Union*, s.13.

Program, AB'nin Mart 2003'te kabul ettiği yeni Katılım Ortaklığı Belgesi ile daha fazla uyum içinde olmuştur.³⁴

Bununla birlikte hükümet direnişlerle karşılaşmaya devam etmiştir. Bu defa direniş uygulama açısından ortaya çıkmıştır. Direniş kendini en çok kültürel haklar konusunda göstermiştir. Örneğin, halktan gelen şikâyetler lehine karar veren mahkemeler karar alana kadar yeni doğan bebekleri Kürt isimleri ile nüfusa kaydetmeyi reddeden memurlar hakkında haberler vardır. Benzer şekilde bazı yerel polis amirleri güneydoğudaki Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı şehir ve kasabalarında Kürtçe konser, konferans ve kültürel faaliyetleri engellemeye teşebbüs etmiştir. Her bir durumda daha yüksek seviyedeki yerel yönetim ya da mahkemeler veya savcılık, sorunu çözmek için müdahale etmek durumunda kalmışlardır. Ayrıca bazı memurların Kürtçe kursları, kurslar için planlanan binaların inşaat kurallarına uymadığı gibi gerekçeler ile engelleme çabaları olmuştur.

Ancak AB ve Avrupa Parlamentosu kültürel hakların uygulanması konusunda problemler olduğunu belirtmelerine rağmen uygulamada giderek olumlu gelişmeler gözlemlediklerini aktarmışlardır.³⁵ Hükümet problemleri kontrol etmekte ve bunları çözmeye kararlı görünmektedir. Uygulamaya ilişkin problemler haftalık kabine toplantılarının başında görüşülmekte ve hükümet kararlarının uygulanması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kıbrıs sorunu hükümetin devamlı direniş ile karşılaştığı bir diğer olmuştur. Bir önceki hükümet Rauf Denктаş'ı BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Kasım 2002'de sunulan plan üzerine görüşmelere katılması için ikna etme konusunda kendisini zorunlu hissetmiştir.³⁶ Bu ayrıntılı ve kapsamlı plan yeniden birleştirilmiş bir Kıbrıs ve adanın iki tarafı arasında önemli bir dengenin hassas bir şekilde kurulmasını öngörüyordu. Görüşmeler, Aralık 2002'de Avrupa Konseyi Kopenhag zirvesinden önce planın iki taraf için de kabul edilebilir bir versiyonunu ortaya çıkarmakta başarısız olmuştur. Mart 2003'te bir son dakika uzlaşısına ulaşma çabası kötü bir şekilde, yoğun olarak Irak kriziyle meşgul yeni Türk hükümeti Rauf Denктаş ve Türkiye'deki yandaşlarını yumuşamaya ikna edemeyince başarısızlığa uğramıştır. Böylece Kıbrıs Rum hükümeti tüm Kıbrıs'ı temsil eder şekilde AB'ye girebilecekti. Helsinki zirvesi Kıbrıs'ın AB'ye katılımı konusunda şunu belirtmiştir:

³⁴ National Program for the Adoption of the *Acquis* 2003. Bkz. <http://abgs.gov.tr/up2003/up.htm>. 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi (19 Mayıs 2003 Konsey kararı) için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ad/adc/AcessionPartnership2003.pdf>

³⁵ "EP Oosterland Report", The European Parliamentary Committee on Foreign Affairs, 17 Mart 2004.

³⁶ Annan Planı için bkz. <http://www.cyprus-un-plan.org>

“Avrupa Konseyi siyasi bir çözümün Kıbrıs’ın AB’ye katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Eğer katılım müzakereleri tamamlanana kadar hiçbir çözüme ulaşılmaz ise, Konseyin katılım konusundaki kararı ön koşulsuz kabul edilecektir. Konsey bu kararında bütün ilgili faktörleri göz önüne alacaktır.”³⁷ Türk tarafının Annan Planı çerçevesinde bir çözüm bulma konusunda işbirliği yapmadaki başarısızlığı ve Rauf Denktaş’ın Annan Planı “ölü” bir plan olarak açıklaması Rum tarafının Mayıs 2004’te üyeliğe giden yolundaki son yasal engelin ortadan kalkmasını sağlamıştır.

Türk hükümetinin cabalarına rağmen Kıbrıs Türk tarafının Annan Planı ile bir çözüme ulaşmaya ikna edilmesi konusundaki isteksizlik, Türkiye’deki statükonun korunmasını amaçlayan çevreler tarafından yaratılmış sorunların önemli bir örneğidir. Kıbrıs konusunda çözümün engellenmesi Türkiye’nin AB üyeliğine giden yolda ilerlemesini görmek istemeyen ya da reform sürecinin kendi çıkarları üzerindeki zararlarından rahatsız olanların elinde uygun bir alet haline gelmiştir. Kıbrıslı Türklerin durumu her zaman ulusal bir dava olarak kabul edildiği için, Kıbrıs oynanacak kolay bir kart olmuştur. Kıbrıs konusunda çözümü destekleyenler AB üyeliğiyle oluşacak kendi kişisel çıkarları için Kıbrıs’tan vazgeçmeyi istemek ile suçlanma riskini göze almışlardır. Bununla birlikte Aralık 2002 ve Ocak 2003’te, Türkiye’de Kıbrıs hakkında benzeri görülmemiş toplum içi tartışmalar ile aynı zamana denk gelen, Kıbrıslı Türklerin çözümü ve AB üyeliğini destekleyici gösterileri, sonunda atmosferin hükümetin lehine değişmesini sağlamıştır. Ayrıca hükümet de 2003’ün ilk yarısında gücünü ve liderliğini sağlamlaştırmayı başarmıştır.

Tayyip Erdoğan’ın Mart’ta yapılan ara seçimlerle parlamentoya seçilmesi, başbakan olarak popülaritesi ve bunun yanında hükümetin parlamentoda iki grup önemli reform konusundaki kararlığı hükümetin elini güçlendirmiştir. Reformların kabul edilmesindeki başarı Türkiye’yi Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamaya çok yaklaştırmıştır. Bu, Avrupa Komisyonunun 2003 ilerleme raporunda ve Aralık ayında Roma’da yapılan Avrupa Konseyi’nin zirvesinde kabul edilmiştir.³⁸ Ancak AB’den cesaret verici işaretlerin yanı sıra, Kıbrıs konusunda çözümün eksikliği yüzünden ortaya çıkan büyük baskılar da mevcuttu. Bu durum Türkiye’nin Aralık 2004’te müzakere tarihi alma beklentilerine gölge düşürmüştür.³⁹

³⁷ Helsinki European Council, 10-11 Aralık 1999, Başkanlık Kararları, Paragraf 9b. Bkz. http://europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm.

³⁸ 2003 Regular Report on Turkey’s Progress towards Accession, http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_tkfinal.pdf

³⁹ Örnek olarak, Genişlemeden Sorumlu Eski Avrupa Komisyon Yetkilisi Günter Verheugen’in sözleri verilebilir. Bkz., “Verheugen: Kararsız”, *Radikal*, 28 Ekim 2003.

Bu baskılar KKTC’de Aralık 2003 seçimlerinin sonucu ile daha da ağırlaşmıştır. Sonuçlar, AB üyeliğini ve Kıbrıs’ta çözümü destekleyenlerin az bir farkla zafer kazandığını göstermesine rağmen, kesin bir şekilde bölünmüş bir adayı ortaya koyuyordu. Bu durum Ankara’daki hükümet için Annan Planı üzerinde görüşmeleri yeniden başlatmak için bir son dakika teşebbüsünü göz önünde bulundurma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bundan sonra hükümet sadece gücünü sağlamlaştırılmamış, ayrıca bir siyasi inisiyatif için desteği harekete geçirme konusunda tecrübe kazanmıştır. Ek olarak güçlü düzelme işaretleri veren ekonominin büyük avantajına sahip olmuştur. İhracatta patlama ile aynı anda enflasyon oranı beklenenin çok ötesinde bir hızla düşmüş ve endüstriyel üretim artmıştır. Türkiye’deki piyasalar iyimserdi, ancak aynı zamanda Türkiye’nin bir müzakere tarihi alma olasılığını arttıran siyasetlerden herhangi bir sapma işaretine karşı da çok hassas idi. Bütün bu faktörlerin birleşimi hükümetin Türkiye’nin onlarca yıllardır takip ettiği eski siyasetini değiştirecek bir kararı Rauf Denktaş başta olmak üzere Dışişleri Bakanlığı, ordu ve Cumhurbaşkanlığı ile ustaca görüşmesine imkan tanımıştır. Yeni siyaset Annan Planı temelinde görüşmelere yeniden başlamak için açık destek vermekte ve böylece Mayıs 2004’e kadar çözüm sağlanmasını amaçlamaktaydı. Böylelikle yeniden birleştirilmiş Kıbrıs’ın AB’ye katılım yolu açılacaktı. Tayyip Erdoğan Türkiye’nin yeni stratejisinin çözüm bulma konusunda her zaman Kıbrıslı Rumlardan bir adım ileride olmak olduğunu savunmuştur.

Geçmişle ilgili olarak Türkiye’nin Kıbrıs siyasetindeki bu köklü değişikliğin, hükümetin, bu konudaki yeni politikaya karşı çıkan çevreleri ikna ederek aldığı en kritik karar olarak hatırlanması muhtemeldir. Bu değişim, Türkiye’de AB üyeliğini destekleyenler ve karşı olanlar arasındaki dengenin ilk grubun lehine değiştiği an olarak görülebilir.

AB’ye Muhalif Olanlar ile AB’yi Destekleyenlerin Siyasi Etkileşimi

Basitleştirme riskini göze alarak, Türkiye’nin AB’ye üyelik talebinin iç politikası açısından iki temel grubu tanımlamak mümkündür. Birinci grup Avrupa’ya olumlu yaklaşanlardan (“Europhiles”) oluşmaktadır. Bunlar ideolojiden tutun siyasi ve ekonomik sebeplere uzanan birçok nedenden ötürü AB üyeliğinin savunucusu durumundadırlar. Avrupa’ya olumlu yaklaşanlar, Kopenhag kriterlerini karşılama çabalarının ve katılım öncesinin Türkiye’nin daha demokratik ve başarılı bir ülke olmasına katkıda bulunacağını savunmaktadırlar. Bu kişiler ulusal egemenliğin aşınmasından rahatsız olmamakta ve AB kurumları ile

egemenliği paylaşmayı veya egemenliği devretmeyi üyeliğin kabul edilebilir bir maliyeti olarak görmektedirler. Başka bir ifade ile Avrupa'ya olumlu yaklaşanlar, çoğulcu demokrasisi, çok kültürlü kimliği ve çok katmanlı yönetişimi ile post-modern devlet anlayışına kendilerini daha yakın görmektedirler. Bunlar arasında AB üyesi olan bir Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri olarak daha güçlü ve bölgesinde daha etkin olabileceğini savunarak ulusal bir söylem kullananlar dahi vardır.

Diğer grup Avrupa'ya şüpheyle yaklaşanlardan ("Euroskeptics") oluşmaktadır. Bu grup üyeleri değişime ve reforma karşı çıkmaktadır. Bunlar reformların ulusal güvenliğe ve ülkenin bağımsızlığına karşı birer tehdit olduklarını düşünmektedirler. Tipik olarak bu kişiler aşırı olarak ulusüstüçülüğe ("supranationalism") karşı çıkmaktadır. Bu grubun üyeleri, uluslararası toplumdaki olduğu gibi AB'den de şüphe duymaktadırlar. AB'nin ve genel olarak da Batı'nın Türkiye'yi zayıflatmak ve topraklarını parçalamayı amaçladıklarını savunmaktadırlar. Bazıları, özellikle kültürel haklar ve ifade özgürlüğüyle ilgili reformları ve ordunun Türk siyasetindeki rolünün sorgulanmasını AB'nin Türkiye'nin zayıflatılması büyük hedefini gerçekleştirmek için kullandığı araçlar olarak görmektedirler. Bu reformları, Türkiye'nin varlığını devam ettirme yeteneğine ve problemleri komşularından kaynaklanan güvenlik tehditleri ile başa çıkabilmesine yönelik tehditler olarak düşünmektedirler. Bu grupta reformlar ile kendi etki ve güçlerinin aşındığını düşünen birçok kurum da yer almaktadır. Ayrıca şeffaf ve hesap sorulabilir ("accountable") hükümet kavramından rahatsız olanlar da vardır. AB, bu kişilerin gözünde davetsiz misafir ya da kendi yaşam biçimlerine tehdittir. Ayrıca AB'ye üyeliğin Türk kültürünü ve kimliğini aşındıracağı gerekçesiyle karşı çıkanlar da vardır.

Bu gruplar kesinlikle kendi içlerinde homojen olmaktan uzaktırlar. AB üyeliğini savunanlar arasında, çelişkili olarak, AB'ye gerçekten güvenmeyenler vardır. Türkiye'deki kamuoyu yoklamaları, üyelik için yüksek seviyede destek ile aynı anda AB'ye düşük seviyede güveni ortaya koymaktadır. Birçokları Türkiye bütün Kopenhag kriterlerini karşılarsa bile AB'nin kabul etmeyeceğine inanmaktadır.⁴⁰ Diğer tarafta, Avrupa'ya şüpheyle yaklaşanlar arasında Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olmadıklarını savunanlar da vardır. Ancak bu gibi kişiler Türkiye'nin coğrafi konumu ve zorlu Doğu komşuları nedeniyle diğer

⁴⁰ Böyle bir araştırmaya örnek olarak bkz. European Union Survey: "Turkish Public Opinion on the European Union", Araştırma Grubu: Ali Çarkoğlu, Refik Erzan, Kemal Kirişçi, Hakan Yılmaz, 2003, bkz. <http://www.tesev.org.tr/eng/project/fullreport.php>. Ayrıca Türk milletvekillerinin AB hakkındaki görüşleri için bkz. McLaren, M. Lauren, and Meltem Müftüler-Baç. "Turkish Parliamentarians' Perspectives on Turkey's Relations with the European Union." *Turkish Studies*, Cilt 4, No 1, Bahar 2003.

aday ülkelerle karşılaştırıldığında özel ve ayrıcalıklı bir muameleye tabii olması gerektiğine inanmaktadırlar. Başka bir ifadeyle ölüm cezasının kaldırılması, azınlık gruplar için kültürel hakların kabul edilmesi ve hükümetin karar almasında ordunun etki ve rolünün azaltılması gibi bazı reformlarda ısrarcı davranılmaması gerektiğini savunmaktadırlar.⁴¹

Her iki grup soldan sağa tüm siyasi yelpazeyi kapsamaktadır. Mevcut durumda, kendisini güçlü İslami arkaplanı ile muhafazakâr bir siyasi parti olarak tanımlayan AKP, AB üyeliğinin en yüksek sesli destekçisiyken; muhafazakâr sağ kanat milliyetçi bir parti olan MHP açık şekilde AB üyeliğine karşı çıkmaktadır. Ancak kamuoyu araştırmaları MHP seçmenleri arasında üyelik için desteğin şaşırtıcı bir şekilde yüksek olduğunu göstermektedir. Ağustos 2002 paketinden önce devam eden keskin tartışmaların ortasında yapılan bir araştırmada MHP için oy kullanıp üyeliği destekleyenlerin ortalaması (% 68), ülke ortalamasından (% 64) daha yüksek idi.⁴² Soysal demokrat CHP açık olarak AB üyeliğini desteklemektedir. CHP parlamentoda hükümet tarafından benimsenen reform paketlerine destek vermiştir. Ancak CHP içinde birçok durumda Türkiye'yi AB'ye daha yakın hale getirecek politikalara karşı çıkan kişiler de vardır. Kıbrıs sorunu güzel bir örnektir. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ve bazı milletvekilleri soruna çözüm bulmaya çalışan siyasetlere karşı gelmektedirler. Onur Öymen Kıbrıs konusunda duruşlarının milliyetçi sağ kanat MHP'den farklı olmadığını belirtmiştir. Bu açıklamaya parti içinden bazı tepkiler gelse de parti başkanı, hükümeti "Kıbrıs'ı Kıbrıslı Rumlara satmak" ile suçlamıştır.⁴³

Son seçimlerde parlamento dışında kalan iki muhafazakâr liberal parti Anavatan partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi (DYP), geleneksel olarak AB üyeliğini desteklemektedirler. Ancak bu partilerin içinde bazı siyasetçiler reformları desteklemeye istekli değildir. AB'ye açıkça ve çekinmeden karşı çıkan tek parti Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki İslamcı Refah Partisi'ydı. Aynı çizgide devam eden Saadet Partisi, Refah Partisinin yerine geçmiştir. Kamuoyu yoklamalarında AB üyeliği

⁴¹ Bu fikirler MHP ile bütünleşmiştir ancak sadece onlarla sınırlı değildir. CHP'nin etkili bir üyesi ve Dışişleri Bakanlığı eski müsteşarı Onur Öymen, bu fikirlerle yakın olarak ilgilenmektedir ve Öymen, bu fikirleri, *Türkiye'nin Gücü*, İstanbul, AD Kitapçılık, 1998'de ayrıntılı olarak açıklamıştır.

⁴² Çarkoğlu "Who Wants Full Membership?", s. 174, Tablo 1.

⁴³ Öymen'in açıklamalarına kendi partisi içinden gelen tepkiler için, "CHP: Biz MHP gibi değiliz", *Radikal*, 14 Şubat 2004. Baykal'ın Kıbrıs hakkındaki açıklamalarına örnek için, *Milliyet*, 25 Mart 2004, bkz. <http://milliyet.com.tr/2004/03/25/> CHP'nin Kıbrıs sorununa ve AB'ye olan yaklaşımının ayrıntılı bir değerlendirmesi için, Hasan Bülent Kahraman ile Neşe Düzel tarafından yapılmış röportaja bakınız, *Radikal*, 8 Mart 2004.

için ortalama olarak % 50'nin altında destek veren bir tek Saadet partisi seçmenleridir. Son olarak, milliyetçi sağ kanat gruplar kadar AB'ye karşı olan sol kanat gruplar da vardır.⁴⁴ Şaşırtıcı olarak bunlar genelde milliyetçi sağ kanat meslektaşları ile aynı slogan ve söylemleri kullanmaktadırlar. Örneğin, İşçi Partisi, ve Türkiye Komünist Partisi AB'yi emperyalizm ve Türkiye'nin ulusal bağımsızlık ve egemenliğini aşındırmayı istemekle suçlamaktadırlar.

Ordusu, adliyesi, polisi, hazinesi, eğitim kurumları ve genel olarak yönetimi ile devlet kurumu homojen olmaktan uzaktır. AB'ye karşı olanlar gibi açıkça destekleyen kurumları da görmek mümkündür. Ancak devlet kurumları genelde görüşlerini açıklamaktan kaçınmaktadırlar. Sanki kurum içerisinde tek bir görüş varmış gibi bir izlenim yaratma geleneği mevcuttur. Ancak, görüşler uygulamalardan ya da emekli personellerin görüş açıklamalarından çıkarılabilmektedir. Bu nedenle, AB üyeliğini destekleyici ya da buna karşı pozisyon alan ve görüş belirten emekli general ya da diplomatlar görmek sıra dışı bir durum değildir. AB üyeliği konusunda kamunun yakından gözlemlediği kurum, ordudur. Hem Türkiye'de hem yurt dışında ordu üyeliği karşı olarak yansıtılmıştır. Ordunun Kopenhag kriterleri tarafından talep edilen reformlardan, özellikle kendi etkilerinin azaltılmasına yol açanlardan, rahatsız olduğu görüşü öne sürülmektedir. Ordunun ayrıca Kıbrıs'ta çözüme karşı çıkan temel güçlerden biri, hatta temel güç olduğu belirtilmektedir.

Şüphesiz devlet bürokrasisindeki ve ordudaki Avrupa'ya şüpheyle yaklaşanların görüşleriyle uyum sağlama ihtiyacı, hükümetin 2001'de ilk Ulusal Program'ın hazırlamasının uzun zaman almasında ve bu belgenin ilk baştaki Katılım Ortaklığı Belgesi'nin gerisinde kalmasında önemli rol oynamıştır. Ordunun rahatsız görüldüğü birçok reform olmuştur, bunlar arasında özellikle ifade özgürlüğü ve azınlık kültürel hakları ile ilgili olanlar bulunmaktadır. Ancak sonunda ordu bu reformlara engel olmaya çalışmamıştır. Ayrıca ordu Türkiye'nin güneydoğu illerinde aşamalı olarak olağanüstü hal yasalarının kaldırılmasına karşı çıkmamıştır. Bu yasa birçok insan hakları grupları tarafından yaygın insan hakları ihlallerinin ve zorunlu göçün temel sebebi olarak görülmüştür. 2002'de idam cezası siyasetçiler ve kamuoyu tarafından yoğun bir şekilde tartışılırken ordu böyle bir reforma karşı çıkmadığını açık bir şekilde ifade etmiştir.⁴⁵ En önemlisi ordu Haziran 2003'te Türk siyasetinde kendi etkisini kullanmasının önemli

⁴⁴ Çarkoğlu, "Who Wants Full Membership?".

⁴⁵ Türk Silahlı Kuvvetleri. Web adresi: <http://www.tsk.mil.tr/genelkumay/balshalk/aciklama/2002/a08.htm>.

bir yolu olan Milli Güvenlik Kurulu'nun gücünü önemli ölçüde azaltan bir reform paketini kabul etmiştir.⁴⁶ Daha da ilginç, Ocak 2004'te ordu Kıbrıs konusunda görüşmeleri yeniden başlatmak için hükümetin yeni inisiyatifini desteklemiştir. Rauf Denktaş Türk hükümetinin inisiyatifine destek vermekte isteksiz görününce, Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök ordunun inisiyatifin arkasında olduğunu belirterek Denktaş'ı uyarmıştır.⁴⁷ Ayrıca bir güven ifadesi olarak, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman adadaki Türk birliklerine yapılması planlanan rutin denetleme gezisini ertelemiştir.⁴⁸

Ancak üst düzey görevlilerin, Genelkurmay Başkanlığı tarafından açıklanan ordunun resmi görüşü ile uyuşmayan, görüşlerini açıkladığı birçok ortam olmuştur. Türk ordusu disiplini ve güvenilir emir-komuta zinciri ile ünlüdür. Bu nedenle bu gibi bir görüşün açıkça ya da gizlice açıklanması ordunun resmi duruşu ve hükümetten duyulan rahatsızlığın işaretleri olarak algılanmaktadır. Subaylar arasında, mevcut hükümetin ve AKP'nin laiklik konusunda güvenilirliği hakkında önemli derecede endişe olduğu genel olarak bilinmektedir. Hükümetin laikliğe bağlılığı konusunda şüphe içinde olan birçok ordu görevlisi vardır. Hükümet üyelerinin ve AKP'nin demeçleri ve politikaları sıkı bir şekilde incelenmektedir. Genelde üst düzey subaylar görüşlerinin duyulmasından ve hatta bunların bir krize sebep olmasından çekinmemektedirler. Bu güvensizlik, ordu içinde birçoklarının AB üyeliğine ve yeni reformlara yaklaşımını derinden biçimlendirmektedir.

AB üyeliği meselesi ordu için çok karmaşıktır. Geleneksel olarak Atatürk'ün modernleşme mirası Türkiye'nin Batı'ya katılması ya da Batı'nın bir parçası olması şeklinde yorumlanmaktadır. Bu nedenle AB üyeliği bazen Atatürk'ün mirasının ve reformların yerine getirilmesi olarak algılanmaktadır. Bu nokta Türk Genelkurmay Başkan Yardımcısı Orgeneral Büyükanıt tarafından Mayıs 2003'te İstanbul'da bir uluslararası konferansta vurgulanmıştır. Büyükanıt şunları söylemiştir: "Bir kez daha büyük harflerle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu konu hakkındaki görüşünü belirtiyorum; Türk Silahlı Kuvvetleri AB'ye karşı olamaz, çünkü AB, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk milleti için seçtiği modernleşme amacının gerçekleştirilebilmesi için son jeopolitik ve jeostratejik

⁴⁶ Ümit Cizre Sakallıoğlu, "The Anatomy of Turkish Military's Political Economy", *Comparative Politics*, Cilt 29, No 2, Ocak 1997, s. 151-166; Gareth Jenkins, "Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics", *Adelphi Paper*, No 337, The International Institute for Strategic Studies, 2001.

⁴⁷ *Radikal*, 27 Ocak 2004. Müzakerelere başlama kararında etkili olan diğer aktörler gibi ordunun rolünün de bir değerlendirmesi için, Murat Yetkin'in açıklamasına bkz. "Çözüm yolu nasıl açıldı?", *Radikal*, 15 Şubat 2004.

⁴⁸ *Milliyet*, 16 Şubat 2004.

sarttır.”⁴⁹ Bu açıklamaya rağmen birçok gözlemci ordu içinde Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlama konusunda önemli endişeler bulunduğunu düşünmektedir.

İlk olarak, orduda eğitim ve sosyalleşme Batı’ya ve genel olarak AB’ye karşı derinlere yerleştirilmiş bir güvensizliğin merkezinde bulunmaktadır. Subaylar nesiller boyunca Batı’nın, bu örnekte Avrupalıların ve ABD’nin emperyalist olduğu ve Türkiye’yi zayıflatmak ve bölmek isteği ile hareket ettikleri inancı ile biçimlendirilmişlerdir. Türkiye’den katılım öncesi talep edilen reformlar bu bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Orduda birçokları AB’nin Türkiye’yi bir üye olarak hiçbir zaman kabul etmeyeceğine inanmaktadır. Bu nedenle en azından bazı reformları Türkiye’nin milli bütünlük ve egemenliğini, bunun yanında laikliği koruma yeteneğini zayıflatmak için araç olarak görmektedirler.

İkinci olarak, ordunun uluslararası ilişkiler hakkındaki görüşü daha ziyade gerçekçi politika (“realpolitik”) temeline dayanmaktadır. Uluslararası politika askeri açıdan güçlü olan ve uyum sağlayabilen devletlerin yaşamak için daha çok şanslarının olduğu bir güç mücadelesi arenası olarak algılanmaktadır. Devletlerin kazan-kazan şeklinde işbirliği temelinde ilişkilere girebileceği düşüncesi tamamen yabancıdır. AB’nin kendi üyeleri arasında Kantçı bir barış bölgesi ya da güvenlik topluluğu (“security community”) oluşturmayı başardığını kabul etmekte, ancak AB’nin böyle bir sistem içine Türkiye’yi almaya hazırlanacağına inanmamaktadırlar.

AB üyeliği konusunda ve AB’nin Türkiye’den reform istemesindeki niyetleri üzerindeki tartışmalar ile oluşan hayal kırıklığı bazen ilgi odağı olan gerilimlere neden olmaktadır. Bu noktadaki bir örnek Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınc’ın (Mart 2002’de İstanbul’da uluslararası bir askeri konferansta) hararetli ve şaşırtıcı bir şekilde AB’nin bir “Hıristiyan Kulübü” ve “Türkiye’yi bölmeye kararlı bir yeni kolonici (“neo-colonialist”) güç” olduğunu açıklamasıdır. Tuncer Kılınc, Türkiye’nin AB üyeliği amacından vazgeçip Rusya ve İran ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmasını önermiştir. Kılınc’ın düşünceleri Türkiye’de canlı bir tartışma başlatmıştır.⁵⁰ Ancak sonraki gün eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, generalin açıklamalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Ardından zama-

⁴⁹ Yaşar Büyükanıt, “Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Sayın Yaşar Büyükanıt’ın “Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik” Konulu Açış Konuşması”, *Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik: Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, 29-30 Mayıs 2003, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 2003.

⁵⁰ Generalin tartışmalı açıklamalarının özet bir kapsamı için, bakınız Avcı, “Turkey’s Slow EU Candidacy”, s.164.

nın Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu da Orgeneral Kılınç'ın ordunun değil kendi şahsi görüşünü açıkladığını belirterek, AB'ye üyeliğin "jeostratejik" bir hedef olduğu konusunda halkı rahatlatma ihtiyacı duymuştur.⁵¹

Ordunun üst kademelerindeki huzursuzluğu gösteren birçok örnek vardır. Benzer bir durum Ocak 2004'te tam da hükümet Kıbrıs konusunda yeni politikasını uygulamaya çalışırken ortaya çıkmıştır. Bürokrasinin kendi içindeki görüşmeleri devam ederken Cumhuriyet'e bir haber sızmıştır. Buna göre, ordu, Kıbrıs'la ilgili, Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı plan ile çelişen bir plan hazırlamıştır.⁵² Bu hikâye, Türk siyasetinin Annan planını destekleme yönünde teşvik edildiği kritik iç tartışmaların yoğun bir şekilde yapıldığı sırada ortaya çıkmıştır. Kaldı ki Annan Planı'na, Avrupa'ya olumsuz gözle bakan ve statükoyu destekleyen kesimler tarafından şüpheyle yaklaşılmaktaydı. Dışişleri Bakanlığı ve ordu arasındaki bölünme ile ilgili haberler hemen Genelkurmay tarafından inkâr edilmiştir. Aksine Türk Genelkurmay Başkanı devlet kurumları arasında hiçbir görüş farklılığının olmadığını ve farkları olduğunu iddia eden bu hikâyelerin Türkiye'nin elini zayıflat-
tığını belirtmiştir.⁵³ Bu dönemde ayrıca medya Kıbrıs sorunu üzerinde daha geniş tartışmalar yapmakta ve bunun AB ile bağlantısıyla ilgilenmekteydi. Bu arka plana karşın Ege Ordu Komutanı Orgeneral Tolon bir kamuoyu demecinde, KKTC'nin bırakılması ("ver kurtul") anlamına gelen siyasetleri savunanların, basit bir şekilde, "vatan haini" olduklarını açıklamıştır.⁵⁴ Tolon'un bu açıklaması hem medyada tepkilere yol açmış hem de Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından eleştirilmiştir. Genelkurmay bir kez daha müdahale etmek zorunda kalmıştır. General danışma toplantıları için Ankara'ya davet edilmiş ve ardından kendisinin yanlış anlaşıldığı ve sözlerinin medya tarafından çarpıtıldığı belirtilmiştir.

Ordu içinde bu huzursuzluğun ortaya çıkması başlı başına Türk devlet kurumunda gerçekleşen acılı bir dönüşümün işaretleridir. Ancak son gelişmeler diğer devlet kurumları gibi ordunun da yeni gerçekleri kabul etmeye başladığı ve dönüşümün sağlanmasında olduğunu göstermektedir. Hükümetin devlet kurumu içinde ve Avrupa'ya şüpheyle yaklaşanlar arasında kalpleri ve zihinleri değiştirme başarısı

⁵¹ Bazı tepkilerin raporu için bkz. "Askerden iki Sürpriz", *Milliyet*, 8 Mart 2002.

⁵² Bkz. Mustafa Balbay, *Cumhuriyet*, 7 Ocak 2004. Bu yazıda, iki kurum arasında farklılıklar olduğunu iddia eden belgenin fotokopisine yer verilmiştir. "Bölünme" tartışmaları hakkında yorumlar için bkz. Murat Yetkin, "Kıbrıs zirvesi, hükümet ve Genelkurmay", *Radikal*, 8 Ocak 2004 ve İsmet Berkan, "TSK'dan iki eğilim ve Kıbrıs", *Radikal*, 9 Ocak 2004.

⁵³ "Medya üzerinden Kıbrıs 'savaş'ları", *Radikal*, 6 Ocak 2004.

⁵⁴ "Ülke hain yetiştiriyor", *Milliyet*, 28 Ocak 2004.

hakkında söylenecek çok söz vardır. Şüphesiz hükümetin genel olarak kamuoyundan ve sivil toplumdaki AB yanlısı gruplardan aldığı destek de önemlidir. İronik olarak, Avrupa'yı destekleyen grupların arasına ordunun yanı sıra önemli devlet yetkililerini de dahil etmek mümkündür. Bürokrasideki ve ordudaki eğitim ve sosyalleşmenin doğasına rağmen bu iki kurumdan hiçbiri ülkede gerçekleşen değişimlerden muaf değildir. Bu nedenle bazı subaylar ve bürokratlar kendilerini geleneksel düşüncelerden uzak tutabilmekte ve Avrupa'yı destekleyenler tarafından savunulan düşüncelere yakın durabilmektedirler.

AB'nin Türkiye'nin İç Siyasi Dinamiklerine Etkisi

Bu dönüşüm sürecindeki bir diğer önemli faktör Türkiye ve AB arasındaki etkileşimdir. Başka bir ifade ile AB'nin ne yaptığının, Türkiye'ye nasıl davrandığının ve kullandığı söylemin Türkiye'deki Avrupa destekçileri ve karşıtları arasındaki tartışmada önemli bir etkisi vardır. AB'nin Türkiye'ye yönelik sergilediği tutum da hükümetin ülke içindeki çeşitli çıkar grupları ve kamu oyunu reformları desteklemeleri için ikna edebilme ve harekete geçirebilme yeteneğini etkilemektedir. Bu, katılım öncesi iç müzakerelerdeki Avrupa destekçileriyle karşıtları arasındaki dengede kritik bir rol oynamaktadır.

AB, Türkiye ile ne kadar olumlu ilişki kurarsa Türk tarafı da o kadar AB-Türkiye ilişkilerinin gelişmesi yolundaki direniş ve engellerin üstesinden gelebilmektedir. Olumlu ilişkiler, Avrupa destekçilerinin elini ve reform olasılığını güçlendirmeye yatkınlık göstermektedir. Buna karşılık olarak, Türkiye tarafındaki olumlu tutum, AB tarafının Türkiye'nin katılım öncesi ve üyelik olasılığını destekleyici adımlar atmasını sağlamıştır. Bu durumda erdemli bir çembere ("virtuous circle") benzeyen etkileşimlerin tekrarından bahsetmek mümkündür. Bu etkileşimler, AB ve Türkiye'yi yakınlaştırmakta ve hükümete ve reformu destekleyen değişik çıkar gruplarına Avrupa'ya şüpheyile yaklaşanlara karşı dengeyi kendi lehlerine çevirmelerini sağlamaktadır. Son dönemlerde AB-Türkiye ilişkilerinde böyle bir erdemli çemberden bahsetmek mümkündür (bu cümle daha önce de bana rahatsızlık evrmisti çünkü burda sone dönem ile kast edilen 2003-2004 dönemi. Bu cümleyi ya cikarmak ya da son dönem yerine "Reform sürecinde önemli yol kat edilmesi ile" demeli!!!. Ancak bu her zaman geçerli olan bir durum değildir.

1990'lar genel olarak kötü ilişkiler ve AB-Türkiye ilişkilerinde derin güvensizlik dönemi olarak tanımlanmıştır. Birçok AB üyesi ülkenin hükümetleri ve Avrupa Parlamentosu Türkiye'nin insan hakları karnesini ve Kürt sorunuyla bağlantılı şiddet kullanmasını eleştirmiştir.

tir.⁵⁵ Genel olarak AB, Türkiye'nin üyelik isteğinin ciddiye alınması için önce kendi evini düzeni sokması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. AB'nin Kürt sorunu için siyasi çözüm istemesi ve azınlık haklarını savunması AB'nin sadece Türkiye'nin toprak bütünlüğünü zayıflatmak ile ilgilendiğini savunan şüphecilerin elini güçlendirmiştir. Örneğin 1995'te Süleyman Demirel, Fransız Dışişleri Bakanı Alain Juppé'nin Türkiye'nin Kürt sorununa siyasi bir çözüm bulunması gerektiğini belirttiği konuşmasına sert bir tepki vermiştir. Demirel, Juppé'nin açıklamasının Batı'nın Türkiye içinde bir Kürt devleti kurma niyetinin açık bir delili olduğunu iddia etmiştir.⁵⁶ AB'nin Lüksemburg zirvesinde Türkiye'yi genişlemenin bir sonraki turu için aday ülke listesinin dışında tutma kararı AB ve Türkiye arasındaki gerilimi ve güvensizliği artırmıştır.

Türkiye'yle ilgili Avrupa Komisyonu tarafından ilk kez hazırlanan rapor da (Kasım 1998) olumsuz tepkiye yol açmıştır. Rapor Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterleri temelinde katılım öncesi döneme doğru ilerlemesini değerlendirmekteydi. Rapor, Türkiye'yi bütün alanlarda eksik bulmuştur. Kürt sorunu ile ilgili olarak rapor "Türkiye soruna siyasi ve askeri olmayan bir çözüm bulmak zorunda olacaktır" diye belirtmiştir.⁵⁷ Azınlık haklarından ve siyasi bir çözüm ihtiyacından bahsedilmesi eleştirileri artırmış ve hatta Avrupa'nın, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü baltalama niyetleri ile suçlanmasına neden olmuştur.⁵⁸ Cumhurbaşkanı Demirel bir röportaj sırasında haklı bölücülük korkusu nedeniyle azınlık hakları konusunda Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılama ihtiyacından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Türkiye'ye dayatılan böyle bir kriterin Türkiye'nin AB'ye üyelik olasılığını güçleştireceğini iddia etmiştir.⁵⁹

AB-Türkiye ilişkilerindeki bu olumsuz hava 1999'da ise değişmeye ve işbirliği ve iyi niyeti güçlendiren hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. PKK lideri Abdullah Öcalan Şubat 1999'da Kenya'da yakalanmıştır. Öcalan yargılanmış, suçlu bulunmuş aynı yılın Haziran ayında

⁵⁵ Kemal Kirişçi, "The December 2004 European Council on Turkey: Is it a Historic Decision?", *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, Cilt 8, No 4, Aralık 2004, <http://meria.idc.ac.il/>, html version at <http://meria.idc.ac.il/journal/2004/issue4/jv8no4a8.html>

⁵⁶ *Turkish Daily News*, 10 Mayıs 1995.

⁵⁷ Regular Report from the Commission on Progress towards Accession: Turkey, Brüksel, Avrupa Komisyonu, Kasım 1998. Kasım 1998.

⁵⁸ Örnek olarak Mehmet Ali Kışlalı'nın yorumuna bkz. "Sevr Korkusu", *Radikal*, 12 Aralık 1998. Rapora tepkiler ve daha ılımlı yaklaşımların genel bir değerlendirmesi için Emekli Büyükelçi İlter Türkmen tarafından yapılan açıklama, "AB Raporuna Tepki", *Radikal*, 13 Kasım 1998.

⁵⁹ *Radikal*, 4 Şubat 1999.

ölüm cezası almıştır. AB'ye yönelik temkinli yaklaşımı ile tanınan yeni seçilmiş Başbakan Bülent Ecevit, AB üyeliğini daha çok desteklemeye başlamıştır. Diğer taraftan, Gerhard Schröder liderliğindeki yeni Alman sosyal demokrat hükümet de Türkiye'ye yönelik daha olumlu açıklamalar yapmaya başlamıştır. Ecevit'in daha çok demokrasiyi destekleyen siyasi reformlar için taahhütleri ve AB'nin olumlu cevabı iki tarafı yakınlaştırmıştır. Daha da önemlisi Aralık 1999'da Ecevit sağ kanat milliyetçi MHP'yi içeren koalisyon hükümetini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Öcalan'ın ölüm cezasının uygulanmasını durdurma çağrısına saygı duymaya ikna etmiştir.

Türkiye, vatandaşlarının Türkiye'ye karşı AİHM'ne şikâyetinde bulunma haklarını 1987'de kabul etmiştir. O zamandan bu yana Türkiye, Mahkeme'nin kararlarına saygı göstermiştir. Öcalan'ın avukatları AİHM'ne Türk mahkemesinin kararının haksız olduğu gerekçesi ile şikâyetinde bulunmuştur. Şikâyeti gözden geçirmek için AİHM Kasım 1999'da idam kararının durdurulmasını istemiştir.⁶⁰ AİHM'nin çağrısına uymak aşırı derecede zor ve hassas bir konu idi. Öcalan, halkın büyük bir kısmına göre ölümlerin ve yıkımların başlıca sorumlusuydu. Hatta MHP hem parlamentoda hem de koalisyon hükümetinde temaslarda bulunarak Öcalan'ın idam kararının uygulanmasını istemiştir. Yoğun tartışmalardan sonra hükümet AİHM'nin çağrısını kabul etme kararını vermiştir. Bu durum, AB tarafından çok olumlu ve sembolik önemi olan bir jest olarak algılanmıştır. Bu, Aralık 1999'da Türkiye'ye adaylık yolunu açan önemli faktör olmuştur.

Katılım Ortaklığı Belgesi'yle AB'den gelen olumlu tutum, Türkiye'de reformları ve nihai AB üyeliğini savunan çevreleri güçlendirmiştir. Bu belge, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılamak için yapmak zorunda olduğu ekonomik, yasal ve siyasi reformların uzun bir listesini ortaya koymuştu. Bu liste azınlıklar için kültürel hakların kabul edilmesini içeriyordu. Ancak 1998'deki İlerleme Raporu'ndan farklı olarak AB-Türkiye ilişkilerini birçok durumda zorlaştıran "azınlık" (*minority*) terimini Belge'de kullanmaktan çekinmiştir.⁶¹ AB belgesini hazırlayanlar daha ince, siyasi olarak zararsız olan ve nüanslı bir dil kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu belge Türk vatandaşlarının kendi ana dillerinde yayın hakkıyla ilgili kısıtlamaların kaldırılması konusunda çağrıda bulunmuştur. Ayrıca belge, kökenlerine bakılmaksızın bütün Türk vatandaşlarının kültürel çeşitliliğinin ve kültürel haklarının korunmasını (ana dilde eğitim dahil) desteklemek için

⁶⁰ "Apo dosyasında kritik gün", *Milliyet*, 30 Kasım 1999.

⁶¹ Azınlık terimine karşı olan hassasiyet ve bu terimin Türkiye bağlamındaki özel anlamının tanımı için bkz. Kirişçi ve Winrow, *The Kurdish Question and Turkey*, s. 45-49.

çağrıda bulunmuştur. İfadelerin kullanım şekli, azınlık teriminden kaçınmak ve azınlık hakları yerine kültürel hakların kullanılmasını vurgulamak için bilinçli bir çabayı ortaya koymuştur. Gerçekten bu durum, Türkiye'deki ılımlıların, sertlik yanlılarının argümanlarını yatıştırılmalarına yardımcı olmuştur. Özellikle Kürtler bağlamında azınlık haklarından ve siyasi çözümden bahsedilmemesi, şahinlerin Sevr sendromu kavramına dayalı klasik argümanlarını öne sürememelerine yol açmıştır. Hatta ılımlıları vatan haini olarak suçlamak daha zor hale gelmiştir. Bu gelişmeler Ekim 2001 ve Ağustos 2002'de Kürt sorununun azalmasına yardımcı olan önemli reformların kabulünde çok önemli olmuştur.

Kopenhag siyasi kriterlerinden bağımsız olarak dış politika konularından da benzer örnekler verilebilir. 1992'de Avrupa Birliği Antlaşması'nın ("Treaty on the European Union") kabulünden bu yana AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası geliştirmek için uğraşmaktadır. Helsinki Avrupa Konseyi zirvesi sadece Türkiye'ye adaylık statüsü verme kararı açısından değil, aynı zamanda Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nı (AGSP) güçlendirecek askeri yetenekler kurulması çağrısı açısından da önemlidir. Ancak, AGSP, NATO imkânlarını kullanma ayrıcalığını da gerektirmektedir. NATO'nun uzun zamandır üyesi olan Türkiye, bu imkânların kullanılması kararını kendisi de karar alma sürecinde yer almadığı müddetçe veto edeceğini belirtmiştir.⁶² AB'nin Fransa ve Almanya gibi AGSP'yi geliştirmeye istekli olan ülkeleri Türkiye'nin tavrını son derece olumsuz bulmuşlar ve bunu Avrupa'nın bütünleşmesini durdurmak veya yavaşlatmaya yönelik bir çaba olarak algılamışlardır. Amerika, AB'yi gayri resmi olarak temsil eden İngiltere ve Türkiye arasında sürdürülen hassas görüşmeler Kasım 2001'de NATO imkânlarını kullanma konusundaki çıkmazın aşılmasını sağlayan bir ön anlaşma ile sonuçlanmıştır. Türkiye'nin uzlaşma için istekli oluşunun 2002'de Avrupa için bir taslak anayasa hazırlanacağı Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu'na Türkiye'nin davet edilmesinde önemli bir rol oynadığı genel olarak kabul edilmektedir.⁶³ Avusturya ve Almanya'nın Türkiye'nin katılımına karşı çıktıkları ve katılımı, katılım öncesi müzakerelere başlamış olan ülkelerle kısıtlamak istedikleri bilinmekteydi. AGSP'yle ilgili anlaşmazlığın çözülmesinin, dengenin Türkiye lehine değişmesine yardımcı olan önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir.

⁶² Can Buharalı, *Avrupa Güvenliğinde AB ve Türkiye*, Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, İstanbul, 2002; Udum, "Turkey and the Emerging European Security Framework"; Esra Çayhan, "Towards a European Security and Defense Policy: With or Without Turkey?", Çarkoğlu ve Rubin, *Turkey and the European Union*.

⁶³ Avcı, "Putting the Turkish EU Candidacy into Context", s.101.

Aralık 2001’de Laeken zirvesinde ulaşılan karar, Aralık 2000’de Nice zirvesindeki kararın Türkiye’de sebep olduğu derin kızgınlığın düzeltilmesine yardımcı olmuştur.⁶⁴ Bu zirvede, AB genişlemenin bir sonraki turunda ortaya çıkacak kurumsal düzenlemeleri kabul etmiştir. Zirvede Türkiye’nin üyeliğinden bahsedilmemiştir. Bu durum Türkiye’de hem hükümet hem de toplum tarafından AB’nin hâlâ gerçekten Türkiye’nin üyeliği ile ilgilenmediğinin sinyali olarak algılanmıştır.

AGSP’yle ilgili gerçek uzlaşısı, bir sonraki yıla kadar gerçekleşmemiştir. Kasım uzlaşısı sağlandıktan sonra, İngiltere AB’ye anlaşmayı götürmüştür. Ancak bu sefer de Yunanistan anlaşmanın bazı temel bölümlerine itiraz etmiş ve bunların değiştirilmesini talep etmiştir. Türkiye meselenin kapandığını belirtmiş ve bir çıkmaz ortaya çıkmıştır. Sonunda Aralık 2002’de Kopenhag zirvesinden sadece birkaç gün önce başka bir uzlaşısı anlaşmasını getiren görüşmeler bir tarafta ordu ile yeni kurulmuş hükümet arasında; diğer tarafta Türkiye ve AB arasında gerçekleşmiştir. Bu uzlaşısı olmaksızın Türkiye’nin Aralık 2004’e AB’nin müzakerelere başlama ya da başlamama kararı alacağı net bir tarih olarak bakması ihtimal dahilinde değildi. Kopenhag kararı, net ve kesin bir tarih için zor kulisler yapan yeni hükümet için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Ancak geriye dönük olarak şu belirtilebilir ki, bu karar Avrupa’yı destekleyenlere olduğu gibi hükümete de geriye kalan önemli reformlar için teşvik sağlamıştır. Bu durum, iki tarafın birbirleriyle güven ve işbirliğini güçlendirmeye yardımcı olan politikalar benimsemelerinin bir diğer örneği olmuştur.

AB ve Türkiye arasında olumlu etkileşimlerin etkilerine son, ama önemli örnek Ocak 2004’te ortaya çıkmıştır. Romano Prodi Türkiye’nin AB ile kırk yılı aşkın ilişkileri süresince Türkiye’yi ziyaret eden ilk Avrupa Komisyonu Başkanı olmuştur. Prodi, Kıbrıs konusunda bir çözümün Türkiye’nin sorumlu tutulacağı Kopenhag siyasi kriterlerinin bir parçası olmadığını belirtmiştir. Türkiye için hazırlanan strateji belgesi ile 2003 ilerleme raporu, Türkiye’nin müzakere tarihi alma ihtimali ile Kıbrıs meselesinin çözümü arasında doğrudan bir bağ kurmuştu. Bunun sonucunda Türkiye’de halk sert tepki göstermiş ve Türk hükümeti, strateji belgesinde Kıbrıs’a yapılan atfın geri çekilmesi için uğraşmıştır. Türkiye’de yapılan yorumlarda, bu bağlantının, Türkiye kriterleri sağlamaya yakınlaştıkça AB’nin ortaya çıkardığı engellerle ilgili başka bir örnek olduğu görüşü savunulmuştur.

Prodi yaptığı konuşmalarda, Avrupa Komisyonu’nun Avrupa Konseyi’ne Türkiye’ye tarih verilmesi ya da verilmemesi konusunda tavsiye

⁶⁴ Bkz. “Ankara’ya Laeken dopingi”, *Milliyet*, 12 Aralık 2001. Ecevit’in konu ile ilgili açıklaması için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/2001/12/16/dunya/dun01.html>

kararı verirken değerlendirmesini sadece Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterleri açısından gösterdiği çabaya göre yapacağını belirtmiştir.⁶⁵ Prodi, Türkiye mevcut performansına devam ederse Komisyon'un olumlu bir tavsiye kararı vereceğini belirtmiştir. Prodi, AB eğer Kopenhag kriterlerinden "hukukun üstünlüğü"ne uymak zorunda ise böyle bir tavsiye kararını vermekle yükümlü olduğunu belirtmiştir. Ancak Prodi, Avrupa Konseyi'nin son kararının siyasi olacağını ve Kıbrıs sorunu hakkında ne gerçekleşirse bu kararı etkileyeceğini de belirtmiştir. Prodi'nin açıklamaları hükümetin Türkiye'nin Kıbrıs politikasını değiştirmeye çalışması ile aynı zamana denk gelmiştir.

8 Ocak'ta Cumhurbaşkanı tarafından başkanlık edilen bir zirve toplantısında Kıbrıs sorununa bir çözüm bulmak için görüşmelere başlamayı destekleyen karar, Annan Planı'nı desteklemekten uzak kalmıştır. Bu durum, şahinlerin hâlâ üstün geldiğinin işareti olarak kabul edilmiştir. Ancak Milli Güvenlik Kurulu 23 Ocak'ta toplandığında Annan Planı'nın müzakerelerde temel alınması kararlaştırılmıştır. Bu başarı, hem Başbakan'a Türkiye'nin ilk defa Annan Planı temelinde Davos Ekonomik Forumu'nda görüşmeye hazır olduğunu açıklama imkanı vermiş hem de Başkan Bush'tan görüşmeler için destek istemesini sağlamıştır. Prodi'nin 15 ve 16 Ocak'taki ziyareti ve açıklamaları Kıbrıs hakkında bu iki önemli zirvenin arasında gerçekleşmiştir. Bu açıklamaların, Ankara'da yapılan birinci ve ikinci önemli Kıbrıs toplantılarında yaşanan değişikliğe olumlu katkılar sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Annan Planı'yla ilgili referandum sonuçları ortaya çıkınca Günter Verheugen gibi AB hükümetleri ve yetkilileri, Türk tarafını takdir etmiş ve Kıbrıslı Türklerin kalkınmasını sağlayacak politikaları savunacaklarını ve destekleyeceklerini belirtmiştir. Bu durum hükümetin siyasetinin Türkiye'deki kamu oyunun önünde meşrulaştırılmasına yardımcı olmuştur.

Yukarıdaki liste kapsamlı olmaktan çok uzaktır. İki tarafın birbirine doğru olumlu tutumları, Türkiye'de hükümetin görevini yapmasını kolaylaştırmış ve Avrupa'yı destekleyen grupların reformları desteklemelerinde yardımcı olmuş ve Annan Planı temelinde Kıbrıs'ta çözümü savunanların ellerini güçlendirmiştir. Bu durum, hiçbir olumsuz gelişmenin olmadığı anlamına gelmemektedir. Her iki taraf da daha güçlü ilişkiler isteyenlerin ellerini zayıflatacak hareketler de bulunmuşlardır. Önemli olan nokta geçmişle karşılaştırıldığında dengeyin olumlu olması ve güvensizliğin azalmış olmasıdır. AB, hükümete reformlardan bazılarını uygularken karşılaştığı güçlükler için hoşgörü

⁶⁵ Prodi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşma için bkz. <http://deltur.cec.eu.int/romanoprodi-tr.html>.

gösterme konusunda daha isteklidir. Bu bağlamda önemli bir örnek Leyla Zana ve arkadaşlarının yeniden yargılanması konusudur.

Şubat 2003'te yeniden yargılanmanın yolunu açan reform paketi kabul edilmiştir. Genel olarak yeni davanın mahkumiyetlerine sebep olan birçok yasanın değiştirilmesi göz önüne alındığında beraatları ile sonuçlanacağı kabul edilmekteydi. AB devamlı olarak yeniden yargılanma sürecinde serbest kalmaları için çağrılarda bulunmuştur. Ancak mahkeme ve savcılık bu talebi kabul etmemiştir. Ayrıca hükümet de serbest kalmalarını sağlayamamıştı. Yeni yargılamanın bir celsesi Romano Prodi'nin Türkiye'yi ziyaret ettiği günlere denk gelmiştir. Avrupa Komisyonu Türkiye'ye Prodi'nin ziyaretinin tarihini yeniden düşünmesini önermiş, ancak Türk tarafı bunu gereksiz bulmuştur. Mahkemenin toplanacağı gün Türkiye parlamentosunda konuşma yapan Başkan Prodi, AB'nin Zana ve arkadaşlarının yeniden yargılanmasına ve devam eden tutukluluklarına verdiği önemi yeniden dile getirmiştir. Mahkeme bir kez daha serbest bırakılmaları sağlayamamıştır. Önemli olan, iki tarafın ilişkilerinde hiçbir kriz patlak vermemiş olmasıdır. Her iki taraf da diğerinin karşılaştığı zorlukları kabul etme eğiliminde olmuş ve daha uzun vadeli hedefler üzerinde durmayı istemişlerdir. Haziran 2004'te etkileşimin ortaya çıkardığı erdemli çemberin, Leyla Zana ve arkadaşlarının serbest bırakılmalarına uygun ortamı yaratmada başarılı olması hiçbir şekilde şaşırtıcı olmamıştır.

Sonuç

Türkiye hem iç hem de dış politikasında çarpıcı bir dönüşüm geçirmektedir. Reformların ve olumlu uygulamaların devam ettiği, Avrupa Komisyonu'nun raporlarının olumlu olacağını ve Komisyon'un sonunda müzakereleri başlatmayı tavsiye edeceğini gösterdiği genel olarak kabul edilmektedir. Hükümet için kalan zor konular, reformların devam etmesini mümkün kılmak ve üyeliğe karşı çıkanların Türkiye'yi bu sürecin dışına çıkarmamasını sağlamaktır. Kıbrıs'ta ulaşılan başarı, AB içinde Türkiye'nin üyeliğine karşı olanların ve bunların karşılığı olan Türkiye'de Avrupa'ya şüpheyle yaklaşanların, Türkiye'nin katılım öncesi süreçle ilgili başlama tarihi almasını engellemek için kullanabilecekleri son mümkün olan kartı da ortadan kaldırmıştır. Türkiye'nin iç ve dış politikasında önemli dönüşümü getiren bu süreç, diğer koşullar aynı kalmak koşuluyla ("ceteris paribus") Kopenhag kriterlerini yerine getirmek için kabul edilmesi gereken reformlarla ilgili iç müzakere dinamiklerine ve Türk ve AB'li oyuncular arasındaki etkileşimlerin doğasına bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Türkiye'ye tarih verip vermeme kararı AB için önemli bir karar olacaktır. Bir aday ülke katılım müzakerelerine başlayınca, üyelik sadece bir zaman meselesi olarak görülmektedir. Şimdiye kadar müzakerelere başlayıp da üyeliğe kabul edilmeyen hiçbir ülke olmamıştır. Ancak kesinlikle her zaman bir ilk olabilir. Avrupa kamuoyu genişleme sürecine ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Genel olarak AB'nin genişlemesini ortalama olarak halkın sadece % 50'si desteklemektedir. Türkiye'ye destek ise bundan çok daha düşüktür. Ayrıca Türkiye'nin üyelik ihtimalinin aleyhine işleyen Türkiye'nin ekonomisinden ve büyüklüğüne, kültürüne kadar uzanan daha birçok faktör vardır. Sonuçta bir ülkenin üyeliği AB'ye aday ülkelerde ve üye devletlerde liderlerin cabaları neticesinde gündeme gelmektedir. Türkiye örneğinde liderlik daha önemli bir rol oynamak zorundadır. Avrupa medyasında görülen açıklamalar Türkiye'nin üyeliğinin artan bir şekilde kabul edilebilir hale geldiğini göstermektedir. Açıkçası bunda, 11 Eylül ve Irak krizi önemli rol oynamıştır. Avrupa'da, AB'nin daha geniş coğrafi alanlara barış ve istikrarı yayma misyonuna devam etme yeteneği açısından Türkiye'nin üyeliğine imkan verilmesinin önemi anlaşılmaktadır. Daha da önemlisi reform sürecini tamamlamış bir Türkiye çoğulcu demokrasisi ve laikliğiyle, kendilerinde önemli bir dönüşüm eksikliği olan Orta Doğu'nun geri kalanı ve Müslüman dünyası için bir örnek teşkil edebilir. Kaldı ki bu coğrafya da büyük bir dönüşümün eşliğinde bulunmaktadır.

Son birkaç yıldır AB üyeliği, Türkiye önünde aşılabilir bir engel gibi gösterilmiştir. Avrupa'da çok az kişi Türkiye'nin bu meydan okumayı aşabileceğine inanmaktadır. Bu inançlarının arkasına Türkiye'nin hiçbir zaman Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayamayacağı düşüncesini bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirmede kat ettiği yol bu kez Avrupa için bir meydan okuma (challenge) oluşturmaktadır. Avrupa yüzyıllardır "öteki" olarak gördüğü Türkleri ve Türkiye'yi kendi içine kabul edebilecek midir? AB, Fransa ve Almanya arasındaki tarihsel çatışmayı ve düşmanlığı sona erdirmekte başarılı olmuştur. Kısa süre önce de Avrupa'daki Soğuk Savaş'ın bölünmelerini aşmakta da başarılı olmuştur. Bu meydan okumanın sonucu, kaçınılmaz olarak iki tarafın da Türkiye'nin AB ile bütünleşmesini başarıp başaramayacaklarını ve Türkiye'yi, John O'Neal ve Bruce Russett'in *Triangulating Peace* adlı çalışmalarında tanımladığı gibi "demokratik barış" dünyasına eklemlemede başarılı olup olmayacaklarını gösterecektir. Ya da bunda başarısız olup Samuel Huntington'un *Clash of Civilizations* (Medeniyetler Çatışması) adlı eserinde tanımladığı gibi Türkiye ve Avrupa arasında kutuplaşma mı olacaktır? Ya da olaylar Türkiye'nin reformlarının temel kazanmakta başarısız olacağı şekilde gelişip Zakaria Fareed'in *The Future of Freedom*

eserinde açıkladığı gibi Türkiye “liberal olmayan demokrasi” (“illiberal democracy”) devletine mi dönüşecektir?

Son Gelişmeler⁶⁶

Gergin bir ortamda gerçekleşen iki günlük görüşmelerden sonra, siyasi cesaret ve tipik Avrupa Birliği stili diplomasi, AB'nin 25 üye ülkeyi temsil eden en yüksek yönetim organı olan Avrupa Konseyi 17 Aralık 2004 tarihinde Türkiye ile üyelik müzakerelerini Ekim 2005 tarihi itibarıyla başlatma kararı aldı.⁶⁷ Avrupa'daki bu Konsey zirvesi öncesinde Türkiye'nin üyelik için uygunluğu ve “Avrupalılığı” yoğun olarak tartışılmıştır. Türk hükümeti güçlü bir irade gösterisi ile kalan kritik reformların kabul edilmesini sağlamıştır. Türkiye hakkındaki Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2004 İlerleme Raporu Türkiye'nin başarılarını kabul etmiş ve Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli derecede karşılamış olduğunu belirtmiştir. Kalan reformlar da tamamlanır tamamlanmaz Türkiye ile hiçbir erteleme olmadan müzakerelerin başlamasını tavsiye etmiştir.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Avrupa Konseyi zirvesinden dönerken halk tarafından sıcak bir şekilde karşılanmışlardır. Medyanın büyük çoğunluğu bardağın dolu tarafını vurgulamış ve sonucu “başarı” olarak değerlendirmiştir. Ancak Türkiye ve Avrupa'da bardağın boş tarafını vurgulayan ya da kararı karışık duygularla karşılayanlar da olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin üyeliği yolunda birçok zorluğun ve engelin bulunduğunu göstermektedir. Bu meydan okumaların bazıları “fakat”lardan ve katılım müzakerelerini başlatmak için alınan kararda bulunan bazı niteliklerden, bazıları ise Türkiye ve Avrupa'nın kendisinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu meydan okumalar ve zorluklar Avrupa Konseyi'nin hem Türkiye hem Avrupa için ilgili bölgelerin ötesine geçen potansiyel yansımalar ile yeni bir dönemi başlattığını gizleyememektedir. Bütün bunlar karara tarihsel bir önem vermektedir. Bu kararın tarihsel niteliği bir defa daha 3 Ekim 2005 tarihinde teyid edildi. Bu tarihte Avrupa Birliği çekişmeli, zorlu ve hatta Türk kamu oyu tarafından kırıncı olarak da algılanan bir karar alma süreci sonrasında Türkiye ile katılım müzakerelerini resmen başlattı.

⁶⁶ Avrupa Konseyi Türkiye Zirvesi'nin daha ayrıntılı bir analizi için, bakınız Kemal Kirişçi, “The December 2004 European Council on Turkey: Is it a Historic Decision?”, *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, Cilt 8, No 4, Aralık 2004.

⁶⁷ Hırvatistana AB ile katılım müzakerelerini başlatma kararı Hırvatistan Hükümetinin eski Yugoslavya için kalan savaş suçlusu zanlılarını Uluslararası Suç Mahkemesine göttirme şartı ile 17 Mart 2005'te alınmıştır. Avrupa konseyi 16-17 Aralık 2004 toplantısı için Başkanlık Sonucu belgesi http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf adresinden ulaşılabilir.

Summary

The process of negotiation between advocates and opponents of membership within the country, and between a range of Turkish players and their EU counterparts might best be captured with the help of Putnam who envisages negotiations (diplomacy) to be composed of two sets of games that are being pursued simultaneously. There are the negotiations being pursued between diplomats or decision makers at one level, and there are also the negotiations taking place between these decision makers and their respective national constituencies at another level. In other words, the decision makers have to be able to “sell” the decision made at the first level to the actors in the second one, or to the public in the largest sense of the word.

A modification to this model can help to better explain the Turkish case. It is also useful to add three more elements to the two-level games to make them more reflective of the domestic political aspects of international interactions. The first one is the way decision makers in one country interact with the public in the other country. The second one involves the level of interaction that takes place between the civil societies of the two countries. The third element concerns the way critical third-party players, such as the European Union, NATO, or the United States, relate or interact with domestic actors involved in negotiation in a particular domestic context. The latter case is particularly critical because the discourse and policies adopted by the third party can help tip the balance in favor of one or the other player in the domestic negotiation. This essay argues that the balance in the domestic negotiation scene in Turkey has been very much a function of the nature of the relationship between Turkey and the EU. The more the EU and Turkey have engaged in a “virtuous-constructive” rather than a “negative-exclusionary” set of discursive interactions, the more the pro-membership players have been strengthened, both in Turkey and the EU. If the negotiation game is thought of in terms of iterations both at the domestic as well as at the EU-Turkey level, the process has been edging both sides closer and closer.

The Turkish government has had to negotiate the issue of EU membership on the one hand with the EU (in particular the European Commission and the member countries as well as occasionally the European Parliament) and, on the other hand, with various constituencies within Turkey itself. The domestic constituencies have included civil society groups, such as trade unions, business associations, and EU-specific nongovernmental organizations, as well as political parties and the broader public opinion. It has also included

the military and various bureaucracies—in other words, the state establishment. The politics of negotiating and breaking the resistance to the adoption of reforms has not been easy. However, slowly but surely, implementation appears to be improving, even if the EU and the European Parliament continue to flag implementation problems in respect to cultural rights. The government acknowledges the problems and seems resolute to overcome them.

At the risk of oversimplification, it is possible to identify two main groups in respect to the domestic politics of Turkey's EU membership aspirations. The first group is composed of Europhiles. They are outright advocates of EU membership for a variety of reasons, ranging from ideological to political and economic. They argue that efforts to meet the Copenhagen criteria and pre-accession itself will contribute to Turkey becoming a more democratic and prosperous country. These people do not necessarily feel disturbed by the erosion of national sovereignty, and consider the sharing or transfer of sovereignty with EU institutions an acceptable cost of membership. In other words, they are comfortable with the notion of a postmodern state with its pluralist democracy, multicultural identity, and multi-tiered governance. Among these people there are even those who use a nationalist discourse by arguing that a Turkey that is a member of the EU would also be a Turkey that is economically, politically, and militarily more powerful and influential in its region. The other group is composed of Euroskeptics. They resist change and reform. They consider the reforms a threat to national security and the independence of the country. Typically, they are extremely wary of supranationalism. They are suspicious of the EU as well as the international community at large, often arguing that the EU and the West in general aim to weaken Turkey and cause its territorial disintegration. Some view the reforms, especially the ones on cultural rights, freedom of expression, and the weakening of the military's role in Turkish politics, as tools with which the EU aims to implement its grand policy of weakening Turkey.

One other critical factor in this process of transformation is the interaction between Turkey and the EU. In other words, what the EU does, how it handles Turkey, and the discourses it uses all have a significant impact on the debate between Europhiles and Euroskeptics in Turkey. The posture that the EU takes toward Turkey also impacts the government's ability to persuade and mobilize various domestic constituencies in support of reforms. It plays a critical role in the balance between Europhiles and Euroskeptics in the domestic negotiation of pre-accession.

The more the EU has positively engaged Turkey, the more forthcoming the Turkish side has been in overcoming resistance and obstacles in the way of better EU-Turkish relations. Positive relations have tended to strengthen the hand of Europhiles and the prospects of reform. Positive moves on the part of Turkey have, in turn, enabled the EU side to take steps supportive of Turkey's prospects of pre-accession and membership. In this case, it is possible to talk about iterations of interactions that resemble a virtuous circle—interactions that bring the two sides closer to each other while enabling the government and reform constituencies to tip the balance in their favor against the onslaught of Euroskeptics. In the course of the last two years it is possible to speak of such a virtuous circle in EU-Turkish relations.

For the last couple of years, the challenge of EU membership was always Turkey's challenge. Few in Europe believed that Turkey could meet the challenge. Many hid behind the belief that Turkey would never be able to meet the Copenhagen political criteria. This time the challenge is Europe's challenge. Will Europe be able to admit the centuries old "other" into its ranks? The EU succeeded in reconciling the rivalry and enmity between France and Germany. Most recently, it succeeded in overcoming the Cold War division in Europe. The outcome of the challenge will inevitably determine whether both sides succeed in achieving Turkey's integration into the EU and anchor Turkey into the realm of "democratic peace," as described in John O'Neal and Bruce Russett's *Triangulating Peace*. Or will they fail in that and provoke a polarization between Turkey and Europe of the kind envisaged in Samuel Huntington's *Clash of Civilizations*? Or will events develop in such a manner that Turkey's reforms fail to gain root and Turkey drifts into a state of "illiberal democracy," as speculated by Zakaria Fareed in *The Future of Freedom*?

Kaynakça

Ahmad, Feroz, *The Making of Modern Turkey*, Londra, New York, Routledge, 1993.

Arat, Tuğrul ve Sanem Baykal, "AB'yle İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtulus Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul, İletişim, 2001.

Avcı, Gamze, "Putting the Turkish EU Candidacy into Context", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 7, No 1, 2002.

———, "Turkey's Slow EU Candidacy: Insurmountable Hurdles to Membership or Simple

Euro-scepticism?", Barry Rubin ve Ali Çarkoğlu (der.), *Turkey and The European Union*, Londra, Frank Cass, 2003. Bu makale için ayrıca bkz. *Turkish Studies*, Cilt 4, No 1, Bahar 2003.

Avrupa Mükteşebatının Üstlenilmesine İlişkin TürkiyeUlusal Programı, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2001.

Avrupa Mükteşebatının Üstlenilmesine İlişkin TürkiyeUlusal Programı, 2003, (<http://www.abgs.gov.tr/up2003/up.htm>.)

Balbay, Mustafa, "İşte belgeler", *Cumhuriyet*, 7 Ocak 2004.

Balkır, Canan ve Williams M. Allan (der.), *Turkey and Europe* Londra, Pinter Publishers Ltd., 1993.

Berkan, İsmet, "TSK'da iki eğilim ve Kıbrıs", *Radikal*, 9 Ocak 2004 (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=101837&tarikh=09/01/2004>.)

Buharalı, Can, *Avrupa Güvenliğinde AB ve Türkiye*, Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, İstanbul, 2002.

Buzan, Barry ve Thomas Diez, "The European Union and Turkey", *Survival*, Cilt 41, No 1, Bahar 1999.

Büyükkanıt, Yaşar, "Genelkurmay II. Başkanı Orgeneral Sayın Yaşar Büyükkanıt'ın "Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik" Konulu Açış Konuşması", *Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik: Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri İstanbul, 29-30 Mayıs 2003*, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 2003. Orgeneral Büyükkanıt'ın konuşmasının İngilizce'si için bkz. http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/bashalk/konusma/sarem/saremaciskonusmasi_290503.htm.

Commission of the European Communities, *Regular Report from the Commission on Progress towards Accession: Turkey*, Brüksel, Avrupa Komisyonu, Kasım 1998.

Commission of the European Communities. *Turkey: 2000 Accession Partnership* (<http://www.deltur.cec.eu.int/english/turkey2000ap.rtf>.)

Commission of the European Communities, *Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession* [online], 2001. (http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/tu_en.pdf.)

Commission of the European Communities, *Candidate Countries Eurobarometer 2001* [online], 2002a. (http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/cceb/2001/cceb20011_en.pdf.)

Commission of the European Communities. *EUROBAROMETER 57* [online], 2002b. http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb57/eb57_highlights_en.pdf.)

Commission of the European Communities. *Regular Report on Turkey's Progress towards Accession*, 2003. (http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_tk_final.pdf.)

Çarkoğlu, Ali, "Turkey's November 2002 Elections: A New Beginning", *Middle East Review of International Relations*, Cilt 6, No 4, 2002.

—, "Who Wants Full Membership? Characteristics of Turkish Public Support for EU Membership", Barry Rubin ve Ali Çarkoğlu (der.), *Turkey and The European Union*, Londra, Frank Cass, 2003.

Çayhan, Esra, "Towards a European Security and Defense Policy: With or Without Turkey?", Ali Çarkoğlu ve Barry Rubin (der.), *Turkey and the European Union: Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*, Londra, Frank Cass, 2003.

Dışişleri Bakanlığı, Accession Partnership. (<http://www.mfa.gov.tr/grupa/ad/adc/AccessionPartnership2003.pdf>.)

Eralp, Atila, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri", Atila Eralp (der.), *Türkiye ve Avrupa*, İstanbul, İmge Yayınları, 1997.

—, "Turkey and the EC in the Changing Post-War International System" Canan Balkır ve Allan M. Williams (der.), *Turkey and Europe*, Londra, Pinter, 1993.

—, "Turkey and the European Community: Prospects for a New Relationship", Atila Eralp, Muharrem Tunay ve Birol Yeşilada (der.), *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*, Westport, Conn., Praeger, 1996.

European Union Survey: "Turkish Public Opinion on the European Union", Research Team: Ali Çarkoğlu, Refik Erzan, Kemal Kirişçi, Hakan Yılmaz, İstanbul, TESEV, 2002 (<http://www.tesev.org.tr/eng/project/fullreport.php>.)

Fareed, Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, New York, W.W. Norton & Co., 2003.

Hale, William, *Turkish Foreign Policy, 1774–2000*, Londra, Frank Cass, 2000.

—, "Human Rights, the European Union and the Turkish Accession Process", Barry Rubin ve Ali Çarkoğlu (der.), *Turkey and The European Union*, Londra, Frank Cass, 2003.

Helsinki Avrupa Konseyi, Başkanlık Kararları, Paragraph 9b, 10–11 Aralık 1999. (http://europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm.)

Heracides, Alexis, "Greek-Turkish Relations from Discord to Détente: A Preliminary Evaluation", *The Review of International Affairs*, Cilt 1, 2002.

Huntington, Samuel, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon&Schuster, 1998.

Hürriyet, "Duyduk şoke olduk", 25 Kasım 2003 [online] (<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~7@nvid~339599,00.asp>) (İşçi Partisi (<http://www.ip.org.tr/orgut/dp/kitap.htm>))

Jenkins, Gareth. "Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics", *Adelphi Paper*, No. 337, The International Institute for Strategic Studies, 2001.

Jung, Dietrich, *The Sèvres Syndrome: Turkish Foreign Policy and its Historical Legacies*, Chapel Hill, N.C., American Diplomacy Publishers, 2003.

Karlık, Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1996.

Keridis, Dimitris ve Dimitrios Triantaphyllou (der.), *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Virginia, Brassey's, Inc., 2001.

Kirişçi, Kemal ve Gareth Winrow, *The Kurdish Question and Turkey*, Londra, Frank Cass, 1997.

_____, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, İstanbul, Tarih Vakfı, 1997.

Kirişçi, Kemal, "The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy", Dimitris Keridis ve Lenore Martin (der.), *The Future of Turkish Foreign Policy*, Cambridge, Mass., The MIT Press, 2004.

Kirişçi, Kemal, "The December 2004 European Council on Turkey: Is it a Historic Decision?", *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, Cilt 8, No 4, Aralık 2004. (<http://meria.idc.ac.il/journal/2004/issue4/jv8no4a8.html>)

Kirişçi, Kemal ve Zeynep Gülşah Çapan, "Turkey on the Edges of the 'Convention on the Future of Europe' ", *Journal of South European Society and Politics*, Cilt 9, No 2, Yaz 2004.

Kışlalı, Mehmet Ali, "Sèvres Korkusu", *Radikal*, 12 Aralık 1998.

Klauss, Stefan, "European Parliament in the EU External Relations: The Customs Union with Turkey", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 5, No 2, Haziran 2000.

Konsey Kararı, 19 Mayıs 2003, "on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with Turkey", *Official Journal of the European Union*, L 145/40, 12.6.2003. (http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/pdf/revise_ap_en.pdf.)

Kopenhag Avrupa Konseyi, Başkanlık Kararları, 12-13 Aralık 2002. (<http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=73774&LANG=1&File=/pressData/en/ec/73774.pdf&Picture=0>.)

Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, 3. baskı, New York, Oxford University Press, 2002.

Martin, Lenore G. ve Dimitris Keridis (der.), *The Future of Turkish Foreign Policy*, Cambridge, Mass., The MIT Press, 2004.

Milliyet, "Askerden iki sürpriz", 8 Mart 2002 [online].
(<http://www.milliyet.com.tr/2002/03/08/siyaset/siy01.html>.)

———, "Apo dosyasında kritik gün", 30 Kasım 1999.

———, "Ankara'ya Laeken dopingi", 12 Aralık 2001.
(<http://www.milliyet.com.tr/2001/12/16/dunya/dun01.html>.)

———, "Ülke hain yetistiriyor", 18 Ocak 2004 [online].
(<http://www.milliyet.com.tr/2004/01/18/siyaset/siy01.html>)
Dışişleri Bakanlığı, AB Genel Sekreterliği, Political Reforms in Turkey,
(<http://www.euturkey.org.tr/abportal/content.asp?CID=6220&VisitID={C68E18CFE45-464D-B02D-75A8078AC0D7}>.)

McLaren, M. Lauren ve Meltem Müftüler-Baç, "Turkish Parliamentarians' Perspectives on Turkey's Relations with the European Union", *Turkish Studies*, Cilt 4, No 1, Bahar 2003.

Müftüler-Baç, Meltem, "The Never Ending Story: Turkey and the European Union", *Middle Eastern Studies*, Cilt 34, No 4, Ekim 1998.

Nicolaidis, Kalypso, "Europe's Tainted Mirror: Reflections on Turkey's Candidacy Status after Helsinki", Dimitris Keridis ve Dimitrios Triantaphyllou (der.), *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Virginia, Brassey's, Inc., 2001.

O'Neal, John ve Bruce Russett, *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence and International Organizations*, New York, W.W. Norton, 2001.

Öniş, Ziya, "Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey- EU Relations", *Government and Opposition*, Cilt 35, No 4, Güz 2000, s. 463-83.

———, "Greek-Turkish Relations and the European Union: A Critical Perspective", *Mediterranean Politics*, Cilt 6, No 3, Güz 2001, s. 31-45.

———, "Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era", Barry Rubin ve Ali Çarkoğlu (der.), *Turkey and The European Union*, Londra, Frank Cass, 2003.

Oran, Baskın (der.), *Türk Dış Politikası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Öymen, Onur, *Türkiye'nin Gücü*, İstanbul, AD Kitapçılık, 1998.

Perinçek, Doğu, *Karen Fogg'un E-Postalları*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002.

Putnam, Robert, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two Level Diplomatic Games", *International Organization*, Cilt 42, No 3, 1988.

Radikal, "Verheugen kararsız", 28 Ekim 2003 [online]. (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=93560&tarih=28/10/2003>.)

———, "CHP: Biz MHP gibi değiliz", 14 Şubat 2004 [online]. (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=106220&tarih=14/02/2004>)

———, "Medya üzerinden Kıbrıs 'savaş'ları", 6 Ocak 2004 [online]. (http://www.radikal.com.tr/index_dinamik.php?tarih=06/01/2004.)

Report of the Secretary-General on his Mission of Good Offices in Cyprus (S/2003/398, 1 Nisan 2003). (<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/305/59/PDF/N0330559.pdf?OpenElement>)

Rubin, Barry ve Ali Çarkoğlu (der.), *Turkey and The European Union*, Londra, Frank Cass, 2003.

Rumelili, Bahar, "Liminality and Perpetuation of Conflicts: Turkish-Greek Relations in the Context of Community-Building by the EU", *European Journal of International Relations*, Cilt 9, No 2, 2003, s. 213–248.

Rumford, Chris, "From Luxembourg to Helsinki: Turkey, the Politics of EU Enlargement and Prospects for Accession", *Contemporary Politics*, Cilt 16, No 4, Aralık 2000.

Sakallıoğlu, Ümit Cizre, "The Anatomy of Turkish Military's Political Economy", *Comparative Politics*, Cilt 29, No 2, Ocak 1997, s. 151–166.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu*, Cilt 1 ve Cilt 2, 1993); *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Cilt 3, 2000, Ankara, Ümit.

TESEV, *Türk Halkının Avrupa Üyeliğine Bakışı*, 2002 [online]. (<http://www.tesev.org.tr/temmuz2002/t1.html>.)

Türkmen, İter, "AB Raporuna Tepki", *Radikal*, 13 Kasım 1998.

Udum, Şebnem, "Turkey and the Emerging European Security Framework", *Turkish Studies* Cilt 3, No 3, Güz 2002.

United Nations Security Council, *Report of the Secretary-General on his Mission of Good Offices in Cyprus*. (<http://ods-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/305/59/PDF/N0330559.pdf?OpenElement>.)

Yetkin, Murat, "Kıbrıs zirvesi, hükümet ve Genelkurmay", *Radikal*, 9 Ocak 2004.

———, "Çözüm yolu nasıl açıldı?", *Radikal*, 15 Şubat 2004.